

KÜLPOLITIKA

A TARTALOMBÓL

SZŰRÖS MÁTYÁS

A magyar külpolitika a nyolcvanas évek közepén

HOÓS JÁNOS

Külgazdaság és külpolitika

GROSSMANN FERENC-SIPOS ALADÁR

Agrárpolitikánk nemzetközi feltételei

HAGELMAYER ISTVÁN

Pénzügyi politika Magyarországon

MIKLÓS IMRE

A magyar egyházpolitika négy évtizede

40 ÉV TÖRTÉNETÉBŐL

85/4

E SZÁMUNK SZERZŐI:

DR. HARDI PÉTER,
a Külpolitika főszerkesztője;

DR. SZŰRÖS MÁTYÁS,
az MSZMP KB titkára;

DR. HOÓS JÁNOS államtitkár,
az Országos Tervhivatal elnökhelyettese,
a közgazdaságtudomány doktora;

DR. GROSSMANN FERENC,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének
tudományos osztályvezetője,
a közgazdaságtudomány kandidátusa;

DR. SIPOS ALADÁR,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének
igazgatója, akadémikus;

DR. HAGELMAYER ISTVÁN,
a Pénzügykutató Intézet igazgatója,
a közgazdaságtudomány kandidátusa;

MIKLÓS IMRE államtitkár,
a Magyar Egyházügyi Hivatal elnöke;

DR. SIPOS PÉTER,
az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének
tudományos főmunkatársa,
a történettudomány kandidátusa;

DR. VIDA ISTVÁN,
az MTA Történettudományi Intézetének
tudományos főmunkatársa,
a történettudomány kandidátusa;

DR. FÜLÖP MIHÁLY,
a Magyar Külügyi Intézet tudományos
munkatársa;

SZŰTS PÁL,
a Magyarok Világszövetségének
főtítkárhelyettese.

Főszerkesztő:
HARDI PÉTER

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

BALOGH ANDRÁS
BÁNYÁSZ REZSŐ
BÉNYI JÓZSEF
DEÁK PÉTER
GARAI RÓBERT
(a szerkesztő bizottság elnöke)
KOVÁCS LÁSZLÓ
PALÁNKAI TIBOR
PÁLOS TAMÁS
PÉTER JÁNOS
SALGÓ LÁSZLÓ
SIMAI MIHÁLY
VALKI LÁSZLÓ
VÁRKONYI PÉTER
VÁRNAI FERENC

A szerkesztőség címe:

1016 Budapest, Bérc u. 23.
Telefon: 664-587

KÜLPOLITIKA

A MAGYAR KÜLÜGYI INTÉZET ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

TARTALOM

ELŐSZÓ 3

SZÜRÖS MÁTYÁS: A magyar külpolitika a nyolcvanas évek közepén 7

HOÓS JÁNOS: Külgazdaságunk fejlődése és annak néhány külpolitikai összefüggése 19

GROSSMANN FERENC-SIPOS ALADÁR: Az élelmiszerexport szerepe, jelentősége a magyar népgazdaságban 42

HAGELMAYER ISTVÁN: Pénzügyi politika Magyarországon 59

40 ÉV TÖRTÉNETÉBŐL

MIKLÓS IMRE: A Magyar Népköztársaság egyházpolitikájának négy évtizedéről 80

SIPOS PÉTER-VIDA ISTVÁN: Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet-magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia 102

A Szovjetunió és Magyarország közötti gazdasági együttműködési megállapodás szövege 119

FÜLÖP MIHÁLY: A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 124

A magyar békeszerződés szövege 156

SZÚTS PÁL: A Magyarok Világszövetségének tevékenysége és a magyar emigráció 178

Idegen nyelvű tartalomjegyzék

KÜLPOLITIKA

Főszerkesztő: Dr. Hardi Péter

Főszerkesztő-helyettes: Nyárádi Róbert

Kiadja: a Lapkiadó Vállalat, 1906 Bp., VII. Lenin krt. 9–11. Pf. 223.

Felelős kiadó: Siklósi Norbert vezérigazgató

Megjelenik: évente ötször

INDEX: 25 469

 85.1788 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Szlávik András vezérigazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlap Irodánál

(postacím: 1900 Budapest, V. József nádor tér 1.)

közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással

a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj egy évre: 155 Ft

Példányonkénti ára: 31 Ft

A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés*

Magyarország második világháború utáni nemzetközi státusát és helyét Európában a majdnem másfél évig tartó tárgyalások eredményeként 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés határozta meg. A magyar békével párhuzamosan kötötték meg az olasz, román, bolgár és finn békét. Ez a tény már önmagában indokolja a béke-előkészítés és békekötés folyamatának *nemzetközi összehasonlításon* alapuló vizsgálatát. A magyar társadalom kollektív emlékezetében a békekötés elválaszthatatlanul összefonódott az 1946. július 29. és október 15. között megrendezett párizsi értekezlettel, s háttérbe szorult az a tény, hogy a békeszerződés összeállítója valójában a győztes nagyhatalmaktól álló Külügyminiszterek Tanácsa volt. A nemzeti történetírások – a rendelkezésre álló források természete miatt – mindaddig elsősorban az adott ország béke-előkészítő tevékenységére összpontosították figyelmüket, és mindenekelőtt arra a kérdésre keresték a választ, hogy az illető állam diplomáciája mit tett – vagy nem tett – a békefeltételek javítására. Jórészt szem elől tévesztették, hogy a döntéseket nem a párizsi konferencia hozta meg, hanem kizárólag a Külügyminiszterek Tanácsa. Ebből az is következik, hogy az öt „volt ellenséges” állam kormányainak valójában semmi szerepe nem volt és nem lehetett a békeszerződésekre vonatkozó döntések kialakításában.

A béketárgyalások nemzetközi összefüggéseinek feltárása akkor vált lehetővé, amikor a kutatók előtt megnyíltak a Külügyminiszterek Tanácsa ülészakainak okmányait tartalmazó angol, amerikai és francia levéltárak, valamint a szovjet szakirodalomban megtörtént a téma eredeti dokumentumokra támaszkodó tudományos feldolgozása.¹ Az új, eddig még nem publikált diplomáciai okmá-

* Jelen tanulmány elsősorban a Külügyminiszterek Tanácsa béketárgyalásait vizsgálja. A párizsi értekezlet történetének ismertetésétől eltekint, mivel a téma külön feldolgozást igényel. Terjedelmi okoknál fogva a teljes jegyzetapparátust nem tudjuk közölni. Ez megtalálható a szerző „A közép-kelet-európai államokra vonatkozó párizsi békeszerződések tárgyalása” című készülő értekezésében.

nyok sokoldalú szembesítése a békerendezés olyan összefüggéseire derített fényt, amelyek sok tekintetben más megvilágításba helyezik a magyar békeszerződés kidolgozásának eddig ismert történetét, valamint a magyar béke-előkészítő tevékenység értékelését.

Az európai háborút győzelmesen befejező Szovjetunió, Egyesült Államok és Nagy-Britannia állam- és kormányfőinek berlini (potsdami) értekezletén az első megállapodás az öt vezető hatalmat képviselő *Külgügyminiszterek Tanácsának* létrehozásáról született: „Azonnali és fontos feladata lesz a tanácsnak, hogy az Egyesült Nemzetek elé terjesztés végett összeállítsa az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződéseket, és javaslatokat dolgozzon ki az európai háború befejezésével kapcsolatban felmerült megoldatlan területi kérdések rendezésére. A tanács feladata lesz a németországi békés rendezés előkészítése azzal a céllal, hogy a megfelelő dokumentumot majd elfogadja Németország erre alkalmas kormánya, mielőtt ilyen kormány megalakul.”² Az elfogadott *eljárási elvek és sorrend* perdöntő szerepet játszottak a békeszerződések szövegezésében. Senki sem vitatta ugyan Bidault francia külügyminiszter megállapítását („a német kérdés áll minden békerendezés közép-pontjában”), a békeszerződés megkötésére alkalmas német kormány hiányában azonban a logikus sorrend felborult: nem a „főbűnös” ügyét tárgyalták, hanem a „másodrendű” kérdéseket zárták le.³ Az események alakulása már 1943–1944-ben leválasztotta a csatlós államok fegyverszünet-előkészítését Németország kapitulációjától,⁴ a berlini értekezlet határozatai pedig a békeszerződéseiket a német békekötéstől.⁵ A hónapok alatt megköthetőnek vélt „másodrendű” békeszerződések – követhető vagy elvetendő – példának ígérkeztek az akkor még közelinek tetsző német és osztrák béketárgyalások küszöbén.

A berlini értekezleten részt vevő három kormány az olasz békeszerződés előkészítését tartotta elsőrendű feladatának, mivel „Olaszország a tengelyhatalmak közül elsőként szakított Németországgal, és érdemlegesen hozzájárult annak leveréséhez”.⁶ A szövetségesek háromoldalú európai együttműködésének első próbája az olasz fegyverszüneti rendszer kidolgozása, ellenőrzése volt – ebből adódott annak minta⁷ jellege. A berlini értekezleten elfogadott sorrend – Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország, Finnország – következtében mindvégig az olasz kérdés elsőbbsége érvényesült, illetve – az ún. balkáni békék (román, bolgár, magyar) esetében – a román békeszerződésé. Olaszország és a másik négy „volt ellenséges” állam ügyének összekapcsolását a berlini értekezleten a szovjet diplomácia vívta ki. Háborús részvételük különbözőségei ellenére egységes megítélés alá estek, „rendezetlen helyzetüknek” együttesen kívántak véget vetni. A szövetséges nagyhatalmak törekvése az összefüggő béke-rendszer kialakítására a békeszerződésekben is tetten érhető; a legyőzött államokat kötelezték a többi (megkötött és megkötendő) békeszerződés elismerésére.⁸ A berlini értekezlet a békeszerződések összeállítóinak körét is pontosan meghatározta: a Külgügyminiszterek „Tanácsa azoknak az államoknak a képvi-

selőiből áll majd, amelyek az adott feladat esetében érintett *ellenséges államnak diktált kapituláció* rendelkezéseit aláírták. Az Olaszországgal való békés rendezés kérdésének tárgyalásakor Franciaország az olaszországi kapituláció aláírójának tekintendő. Más tagokat akkor hívnak meg a tanácsban részvételre, amikor őket közvetlenül érintő kérdéseket tárgyalnak.”⁹ (Kiemelés tőlem – F. M.) Az olasz békeszerződést a szovjet, amerikai és brit, a román, bolgár és magyar békeszerződést a szovjet és a brit külügyminiszter állította össze.

Hogyan szerepelt a magyar kérdés a szövetségesek tárgyalásain? Hogyan állította össze a Külügyminiszterek Tanácsa magyar békeszerződést? Mi az oka a magyar és a másik négy békeszerződés szembevető szövegazonosságainak?

Tanulmányomban a Külügyminiszterek Tanácsának a magyar békeszerződésre vonatkozó tárgyalásait foglalom össze. Kizárólag a tanács elé terjesztett diplomáciai okmányokat s ezek megvitatását vizsgálom; a magyar béke-előkészítő tevékenységre¹⁰ csak ott utalok, ahol a magyar kormány javaslatai a tanács üléseinek napirendjére kerültek.

A berlini konferencián elfogadott eljárási módszer s a román és a bolgár kormány elismerése körüli nézeteltérések miatt a magyar kérdés tárgyalása háttérbe szorult. Ezt bizonyítja a békerendezés első, 1945 őszi szakasza is.

A Külügyminiszterek Tanácsának londoni, első ülészaka

(1945. szeptember 11.–október 2.)

Noha a berlini értekezlet határozata értelmében Londonban a szovjet, brit, amerikai, francia és kínai külügyminiszternek 1945. szeptember 1-jén kellett volna megkezdenie munkáját, erre csak szeptember 11-én került sor. A 10 napra tervezett tanácskozás október 2-ig húzódott el. Az első ülésen a külügyminiszterek megállapodtak abban, hogy mind az öt küldöttség részt vehet a vitában, de csak az érintett „volt ellenséges” állam fegyverszünetét aláíró hatalmak dönthetnek. Elsőnek az olasz békeszerződés-tervezetet tárgyalták meg. Molotov szovjet külügyminiszter javaslatára a „Finnországra, Magyarországra, Bulgáriára és Romániára vonatkozó békeszerződés-tervezeteket egy és ugyanazon kérdésként vitatták meg.”¹¹ A Külügyminiszterek Tanácsa a kapitulációs okmányt diktáló, a fegyverszünet végrehajtását ellenőrző, vagyis a volt ellenséges államot felszabadító nagyhatalom (nagyhatalmak) döntő szerepét a békerendezésben azzal is elismerte, hogy *tárgyalási alapul* Olaszország esetében az angol-amerikai, Románia, Bulgária, Magyarország, Finnország esetében pedig a szovjet békeszerződés-tervezetet fogadta el.¹² A szovjet javaslat értelmében a békeszerződések alapja a *fegyverszüneti szerződések* szövege. Ezért teljes terjedelmében közléses-szük a Romániára, Bulgáriára, Finnországra vonatkozó javaslattal azonos tartalmú magyar békeszerződés-tervezet szövegét:

„A szovjet küldöttség javaslata a Magyarországgal kötendő békeszerződésre.

1. A Szovjetunió küldöttsége úgy ítéli meg, hogy a Magyarországgal kötendő békeszerződés alapjául a már létező, 1945. január 20-án egyrészt a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága és az Egyesült Államok, másrészt Magyarország között megkötött fegyverszüneti szerződést célszerű venni. A szovjet küldöttségnek úgy tűnik, hogy az említett fegyverszüneti egyezmény 1., 2., 4., 5., 6., 7., 12., 13., 14., 15. és 19. cikkelye, valamint a 12. cikkely kiegészítése alapszöveg minőségben bekerülhet a békeszerződésbe a szerkesztésükhöz elengedhetetlen kiegészítésekkel és módosításokkal.

2. A fegyverszüneti egyezmény magyar határra vonatkozó 19. cikkelye kiegészítésére megállapítandó, hogy egész Erdély visszatér Romániához.¹³

3. A fegyverszüneti egyezmény 8. cikkelyét feltétlenül el kell hagyni, és egy olyan cikkellyel szükséges helyettesíteni, amely kötelezi Magyarországot arra, hogy a berlini értekezlet német jóvátételre vonatkozó 1., 9. döntéseinek értelmében a Magyarországon található német tulajdont átadja a Szovjetuniónak.

4. A szövetséges hatalmak támogatni fogják Magyarország jelöltségét az Egyesült Nemzetek Szervezete tagságára. Magyarország együtt fog működni a szövetséges hatalmakkal és az általuk a világbéke fenntartására hozott döntéseket végre fogja hajtani. 1945. szeptember 11.”¹⁴

A szovjet diplomácia az addigi szövetséges döntések *megegyezésére* törekedett. A tervezetből mindössze a fegyverszüneti egyezménynek a háború időtartamára érvényes cikkelyeit hagyta ki. A szovjet javaslat szerint az Egyesült Nemzetekkel hadban állott országok elvesztik az európai válságban – Ausztria annexiójától kezdve – s a háború alatt megszerzett területeket. Magyarország elveszti tehát az első (1938. november 2-i) és a második (1940. augusztus 30-i) bécsi döntőbíráskodással, valamint a Jugoszlávia lerohanásakor megszerzett területeket, és visszatér az 1920-as trianoni szerződésben megállapított határokhoz.

Nagy-Britannia küldöttsége 1945. szeptember 17-én terjesztette elő a Romániára és Bulgáriára, másnap pedig a Magyarországra vonatkozó békeszerződés-tervezetét. Az angol javaslatok mindhárom esetben lényegében azonos megjegyzéseket fűztek a szeptember 12-i szovjet tervezetekhez. Egyetértettek a szovjet küldöttséggel abban, hogy „a fegyverszünet megfelelő cikkelyei . . . a Magyarországgal megkötendő békeszerződés egyes részeinek megszövegezéséhez alapot nyújtanak”.¹⁵ A 15. cikkely teljes szövegének megismétlését a fasiszta és Hitler-barát szervezeteket feloszlató addigi magyar intézkedések következtében feleslegesnek tartották. Javasolták, hogy a békeszerződésben határozzák meg a magyar fegyveres erők jellegét és létszámát; korlátozzák a hadianyaggyártást; a Szövetséges Ellenőrző Bizottság feloszlátása után hozzanak létre egy kis szövetségesközi katonai felügyelő szervezetet a békeszerződés katonai cikkelyei végrehajtásának ellenőrzésére. Nagy-Britannia küldöttsége feltételezte, hogy a békeszerződés megkötésével valamennyi szövetséges csapatot visszavonják Magyarország

területéről (kivéve az ausztriai szovjet megszállási övezet utánpótlási vonalait biztosító szovjet egységeket). Szorgalmazták a fegyverszüneti egyezmény 9., a szövetséges hajók visszaszolgáltatására, illetve kártérítésre vonatkozó cikkely felvételét a békeszerződésbe. A román békére vonatkozó angol javaslat 9. pontjának megfelelően Nagy-Britannia küldöttsége megállapította, hogy „a kérdés – miszerint egész Erdély visszakerüljön Romániához – nem lehet kizárólag Románia háborús teljesítménye alapján eldönteni. Úgy vélték, hogy nagyon fontos olyan román–magyar határt megállapítani, amely önmagában véve igazságos. Mielőtt bármilyen végső kötelezettséget vállalnának, azt kívánták, hogy ezt a kérdést alaposan meg kell vizsgálni egy szakértői albizottságban.”¹⁶ A brit küldöttség politikai természetű cikkelyeket kívánt felvetetni a magyar (akárcsak a román és a bolgár) békeszerződésbe. Általános irányvonalként a brit küldöttség az olasz békeszerződés-tervezetre vonatkozó gazdasági és pénzügyi javaslatainak elfogadását ajánlotta. A Szovjetunió javaslatát Magyarországnak az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvételére megfontolandónak tartotta.

Noha az angol diplomácia hangoztatta a háború alatti megállapodások ideiglenes, a békeszerződésekre nézve nem végleges jellegét, a szovjet és a brit javaslatok közvetlen kapcsolatot teremtettek a kapitulációs okmányok és a békeszerződés-tervezetek között, azaz folytatták a „volt ellenséges” államokra vonatkozó, a háború alatt megkezdett szövetséges tárgyalásokat. Az Egyesült Államok viszont kizárólag a második világháború befejezése után kívánt tárgyalni a béke politikai-katonai-területi és gazdasági feltételeiről, és így béke-előkészítő tevékenysége is más alapokról indult. Londonba érkezése előtt az amerikai külpolitikát ekkoriban meghatározó Byrnes külügyminiszter csak az olasz békeszerződés-tervezet ügyében alakított ki saját álláspontot, Románia és Bulgária esetében Londonban még a berlini értekezlet előtt kidolgozott amerikai politikai vonalat képviselte: a krími (jaltai) megállapodásra hivatkozva, a diplomáciai elismerés felfüggesztésével kívánta kikényszeríteni a román és a bolgár kormány átalakítását. Az amerikai pozíciót arra alapozta, hogy ezek a kormányok – szerinte – nem „széleskörűen képviselői” jellegűek. Byrnes „el nem ismerési” politikáját nemcsak angol (és francia) részről fogadták komoly fenntartásokkal: az amerikai küldöttség tagjai is kétségbe vonták eredményességét.¹⁷ Molotov 1945. szeptember 16-án és 19-én a kétoldalú megbeszéléseken sem tudta meggyőzni Byrnest, hogy egyetlen kormány sem tűrne el ellenséges kormányt egy általa legyőzött országban. Molotov annak is hangot adott, hogy a szovjet kormány – közreműködéséért az olasz békeszerződés megszövegezésében – joggal várja el az Egyesült Államoktól, hogy ne akadályozza a balkáni békék kidolgozását. Byrnes elismerte ugyan: a Szovjetunió joggal igényli, hogy vele szemben baráti kormányok működjenek ezekben az államokban, de „lengyel” típusú kormányátszervezés nélkül nem volt hajlandó a békeszerződéseket aláírni. Molotov kénytelen volt tehát közölni: ha az Egyesült Államok nem írja alá Romániával és Bulgáriával a békeszerző-

dést, a Szovjetunió nem írja alá a békeszerződést Olaszországgal.¹⁸ A nézetelérések holtpontra juttatták az olasz békeszerződés kidolgozását.

Ilyen előzmények után nyújtotta be az Egyesült Államok küldöttsége 1945. szeptember 19-én a Bulgáriára és Romániára, majd szeptember 21-én a Magyarországra vonatkozó javaslatát („A Külügyminiszterek Tanácsa irányelvei a külügyminiszter-helyetteseknek a békeszerződések megszövegezéséhez”). Ebben kijelentették, hogy az „Egyesült Államok nem fog tárgyalni a Bulgáriával (Romániával) megkötendő békeszerződésről, amíg nem hoznak létre a lakosság valamennyi demokratikus elemét széleskörűen képviselő kormányt, és nem biztosítják a lehető leghamarabb – szabad választások útján – a népakaratnak megfelelő kormány létrejöttét, amelyet az Egyesült Államok elismerhet”.¹⁹

Ha eltekintünk a területi, jóvátételi rendelkezésektől, az irányelvek mindhárom ország esetében azonosak. *Magyar* vonatkozásban: visszatérést írt elő a két bécsi döntés előtti, 1938. évi határhoz. A határ Romániával – mondja az amerikai javaslat – „általában véve az 1938-ban létező határvonal lesz, kivéve Erdélyt, amelynek – egészben vagy nagyobb részben – Romániához való tartozása a két állam idevonatkozó követeléseinek megvizsgálása után határozható meg”.²⁰ Az Egyesült Nemzetek Szervezete emberi jogok és alapvető szabadságjogok megerősítésére vonatkozó megállapodásainak megvalósítására Magyarország törvényben biztosítja a szólás, a vallás, a nyelvhasználat, a politikai meggyőződés, a gyülekezés szabadságát. Az amerikai küldöttség a fegyveres erőket a rendfenntartásra, a határvédelemre és a Biztonsági Tanács által igényelhető csapatkontingensek fenntartására kívánta korlátozni. Külön egyezményben óhajtották szabályozni a háborús bűnösök megbüntetését, a hadifoglyok hazatérését. A fegyverszüneti egyezmény 12. és 13. cikkelyének megfelelően Magyarország köteles a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának jóvátételt, a többi országnak kártérítést fizetni, a szövetséges tulajdont visszaszolgáltatni vagy megfizetni. Az amerikai küldöttség szerint a jóvátételi összeg meghatározására és a végrehajtás ellenőrzésére a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Franciaország, Csehszlovákia és Jugoszlávia képviselőiből álló bizottságot kell létrehozni. Jóvátételi igényeik fedezésére a magyar kormány felhatalmazhatja az Egyesült Nemzetek kormányait a területükön lévő magyar állami (kivéve diplomáciai, konzuli vagyon), illetve állampolgári vagyonnának átvételére, illetve átadhatja az Egyesült Nemzeteknek – kivéve a Szovjetunióknak – a semleges államokban található magyar állami és magánvagyont, és kártalanítja állampolgárait az elkobzott vagyonukért. Az Egyesült Nemzetek bármelyike a Magyarországtól kapott összeggel kártalaníthatja államát vagy állampolgárait, fedezheti adósságait. Az amerikai irányelvek egyetértenek azzal, hogy a potsdami nyilatkozat, 1. és 9. (a német jóvátételről szóló) pontja értelmében a magyar kormány adja át a Szovjetunióknak a magyarországi német vagyont. (Az átadás a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanácson keresztül történjék.) Az amerikai javaslat gazdasági és pénzügyi rendelkezései előírják,

hogy a potsdami nyilatkozat XXI. cikkelyének megfelelően a szövetségesek biztosítékokat kapnak arra nézve, hogy egyenlő feltételek mellett vehetnek részt a magyar kereskedelem, nyersanyag-kitermelésben és ipari tevékenységben. Hasonló (5 évre szóló) előírásokat fogalmaztak meg a magyar vízi és légi utak használatára is. Az amerikai küldöttség javasolta a magyar szuverenitás visszaállítását a békeszerződéssel, valamint azt, hogy a békeszerződésben rögzítettek kivül a szerződésben részt vevő államoknak más joga vagy ellenőrzési lehetősége ne lehessen.

Franciaország – noha egyik állammal sem volt hadiállapotban – 1945. szeptember 20-án javaslatot terjesztett elő a román, bolgár, magyar és finn békeszerződéshez az Egyesült Nemzetek állampolgárai tulajdonának meghatározására. Ezt megelőzően a francia külügyminisztérium politikai osztálya elkészítette megjegyzéseit a szovjet küldöttség javaslataihoz, de ez a dokumentum hivatalosan nem került a Külügyminiszterek Tanácsa elé.²¹

A román békeszerződés-tervezet vitája 1945. szeptember 20-án, a tanács 14. ülésén került napirendre. Az amerikai külügyminiszter felhívta a figyelmet a román kormánnyal kapcsolatos fenntartására, de ezzel együtt hajlandó volt részt venni a javaslatok megvitatásában. Molotov indítványára (az angol kiegészítések és módosítások figyelembevételével) a szovjet tervezetet vették alapul, és csak ezután tértek volna rá az Egyesült Államok előterjesztette irányelvek megtárgyalására. A katonai korlátozásokról folytatott vita alapja viszont az amerikai javaslat lett. Előbb áttekintették a szovjet–román határ, a szövetséges hajók visszaszolgáltatásának, a háborús bűnösök felelősségre vonásának, a fasiszta szervezetek feloszlásának, a szövetséges haderők visszavonásának kérdését, s ezután került sor a londoni ülészak egyetlen, Magyarországot is érintő vitájára Erdélyről. (Szövegünkben a lényegében azonos brit és amerikai angol nyelvű jegyzőkönyvet, a lap alján a francia jegyzőkönyv ettől való eltéréseit közöljük.)²²

„A román–magyar határt illetően Nagy-Britannia és az Egyesült Államok küldöttsége általánosságban az 1938-as határvonalat javasolta, kivéve Erdélyt, amelynek egésze vagy nagyobb része Romániához való tartozásáról a két érintett állam követeléseinek tanulmányozása után kívántak dönteni.

Molotov kifejtette, hogy a tanácsnak a bécsi döntőbíráskodás semmissé nyilvánítása és a trianoni szerződés döntésének helyreállítása a feladata. Úgy vélte, hogy ezt a döntést minden további vizsgálat nélkül meghozhatják.

Bevin emlékeztetett a fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegére, mely^b szerint »Erdélyt (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békeszerződés is megerősíti«. A brit küldöttség

^a „a szövetségesek által a nagy háború után megvont határ helyreállítása. Erdély egészének visszaadása olyan döntés, amit a konferencia [Külügyminiszterek Tanácsa] azonnal meghozhat”.

^b „bizonyos mozgásteret biztosít”

mindössze igazságos és méltányos határt kívánt megállapítani, hogy elkerülhessék a jövőbeli összeütközéseket.^c

Bidault^d azt javasolta, hogy ebben a témában a tanács azt a politikát követheti, amit a jugoszláv–olasz határ vonatkozásában fogadott el, és helyszíni vizsgálat után etnikai vonalat húzhat meg, amely Romániában a lehető legkevesebb magyart és Magyarországon a lehető legkevesebb román fogja hagyni.²³ A nemzeti kisebbségek védelmére külön rendelkezéseket kell hozni.

Molotov elmondta, hogy Erdély lakosságának nagy része román, de nagyszámú magyar és valamennyi német is él itt.^e Ezek a nemzetiségek egymással keverednek, és ezért lehetetlen olyan vonalat megvonni, amely ne hagyja sok román Magyarországon és sok magyart Romániában. Emlékeztetett a párizsi békekonferencia elnökének, Millerand-nak a levelére, amelyet 1920 áprilisában intézett^f a magyar küldöttség vezetőjéhez: »A trianoni békeszerződésben Magyarország számára megszabott határok a közép-európai néprajzi viszonyok és nemzeti törekvések alapos tanulmányozásának eredményeképpen születtek.« Mindenki számára ismert, hogy^g 1919-ben Erdély átadása Romániának az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának jóváhagyásával történt.^h A szovjet kormány egyetértett a döntéssel. Hitler nem értett egyet, és érvénytelenítette. Kötelességük Hitler döntését megváltoztatni, és a sajátjukat helyreállítani. A román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelyének szövegét gondosan választották meg, hogyⁱ ne kössék meg saját kezüket abban az esetben, ha új körülmények merülnének fel.^j De senki sem állítja, hogy új körülmények merültek fel, és ezért javasolja, hogy a trianoni döntést hagyják jóvá.

Bidault^k kijelentette, hogy a francia küldöttség semmiben sem kifogásolja azt, amit Molotov mondott. A bécsi döntés semmisnek nyilvánítandó, és a trianoni döntés megerősítendő.

Byrnes^l megállapította, hogy 1919-ben az Egyesült Államok több hónapon

^c Molotov „pontosítja, hogy most Erdély teljes egészének visszaadását javasolja”.

^d Bidault „Emlékeztetett arra, hogy Franciaország ebben a kérdésben pártatlan álláspontot képvisel. Javasolta, hogy az isztriai határ megállapítására elfogadottakkal hasonló irányelveket adjanak a külügyminiszter-helyetteseknek: az etnikai adatokhoz igazodva a lehető legkevesebb magyart hagyjanak román területen és a lehető legkevesebb román magyart területen. Mivel a magyar népesség területi megoszlása a románok lakta területek közepén csak a kérdés részleges megoldását teszi lehetővé, éppen ezért alkalom nyílna a kisebbségi jogok megerősítésére és javítására.”

^e „Megállapítja, hogy nehéz vonalat húzni a román többség és a magyar kisebbség között.”

^f „a trianoni béke aláírása időpontjában”

^g „1920-ban”

^h „egyedül Oroszország nem hagyta jóvá. Molotov úr most fel van hatalmazva arra, hogy közölje: a Szovjetunió egyetért a [terület] odátételével. Egyedül Hitler ellenezte az 1920-as döntést. Nem kellene megegyezni egy hitleri döntés eltörlésében?”

ⁱ „mert Oroszországnak az volt a kívánsága . . .”

^j „Ez az esemény nem következett be.”

^k Bidault „osztotta Molotov véleményét, hogy a bécsi döntőbíráskodást meg kell semmisíteni, és meg kell erősíteni az 1919–1920-as szerződésekben azt, ami ésszerű bennük. Egyetért a szovjet küldöttség vezetője által kifejtett következtetések szellemével.”

^l Byrnes „úgy véli, hogy Hitler döntését már a fegyverszüneti egyezmény megsemmisítette, amelynek feltételeit mindenki jóváhagyja. A határ pontos meghatározásánál az amerikai küldöttség hasonló rendszer elfogadását szeretné látni, mint amit Isztriára megállapítottak.”

keresztül más vonal megállapítását próbálta biztosítani, mint amit végül is elfogadtak; és amikor Millerand megírta a levelét, az Egyesült Államoknak már csak egy megfigyelője volt a konferencián. Úgy vélte, hogy az erdélyi^m határ kismértékű módosításával Magyarországnak vissza lehetne adni félmillió magyart.ⁿ Azon a területen, amire gondolt, jelentős számú magyar népesség élt, vasúti összeköttetése szinte kizárólag Magyarországgal volt, és Romániához csatolásuk sem az ő boldogságukhoz, sem Románia boldogságához vagy felvirágzásához nem járulna hozzá. Erdély teljes területe 39 600 négyzetmérföld, és az a változtatás, amire ő gondolt, nem érint többet, mint 3000 négyzetmérföldet.^o Ahol emberek életéről van szó, jobban örülne, ha a döntést részletes helyszíni vizsgálat után hoznák.

További vita^p után Byrnes az Egyesült Államok emlékirata (CFM 45) 26. I. része 2. bekezdésének következő módosítását terjesztette elő: »A határ Magyarországgal, általában véve, az 1938-ban létező határvonal lehet; ugyanakkor ami Erdélyt illeti, a néprajzi viszonyokat tanulmányozni fogják abból a szempontból, hogy egy kis [terület-] rész Magyarországnak juttatása lényegesen csökkenti-e az idegen uralom alatt élő személyek számát.« A tanács e kérdés vitáját későbbi ülésére halasztotta.”

A tanács, áttekintve a szovjet és az angol javaslatokat, elhatározta, hogy másnap-i ülésén a román békeszerződés-tervezetre vonatkozó amerikai irányelveket tárgyalja meg.

1945. szeptember 21-én, a tanács 15.²⁴ és 16. ülésén azonban az érdemi tárgyalások helyett a román kormány reprezentatív volta, illetve diplomáciai elismerése került a vita középpontjába. A bolgár kérdés megvitatását éppen hogy elkezdték, amikor a béke-előkészítés első szakasza zsákutcába jutott. Másnap, 22-én a szovjet küldöttség javasolta a visszatérést a berlini értekezleten eredetileg elfogadott eljárásmódhoz, amely nem tette lehetővé, hogy Franciaország és Kína képviselői az ún. balkáni (román, bolgár, magyar) és a finn kérdés megvitatásában részt vegyenek, hiszen nem voltak aláírói az illető államokkal kötött fegyverszüneti egyezményeknek. A kérdést a három állam-, illetve kormányfő táviratváltása sem oldotta meg. Az amerikaiak a kapitulációs okmányokat aláíró államok külügyminiszter-helyetteseire kívánták bízni a békeszerződés-tervezetek előkészítését. Elképzelésük szerint ezeket egy – 1945. november 15-én kezdődő – nemzetközi békekonferencián vitatták volna meg. A szovjet küldöttség az olasz, a finn és a „balkáni” békékről külön konferenciák megtartását tartotta szükségesnek, a fegyverszüneti egyezményeket aláíró államok részvételé-

^m „1920-as”

ⁿ „A konferenciától [a tanácstól] azt kéri, hogy komolyan tanulmányozzák a kérdést, mert emberi lények ezreinek élete és boldogulása forog kockán. Ha a [határ] módosítás lehetetlennek bizonyul, az amerikai küldöttség nem fogja erőltetni.”

^o „vagyis ennek a területnek kevesebb mint egytizedét”

^p „Molotov úr Byrnes úrtól azt kéri, hogy írásban adjon át neki egy tervet. Tanulmányozni fogja, és egy vagy két napon belül megvitatta.”

vel. A résztvevők körének ez a leszűkítése jogos volt. Az amerikai álláspont ugyanis tartalmazta, hogy a konferenciára hívják meg az európai ENSZ-tagállamokat, valamint a háborúban jelentős katonai erővel részt vevő nem európai tagállamokat is. Eszerint az öt „volt ellenséges” állammal hadiállapotban sem állt országok teljes jogú tagokként vennének részt a békeszerződések megvitatásában. A német békeszerződés megvitatását későbbre halasztották, holott az európai ENSZ-tagállamok nagy része és a háborúban jelentős katonai erővel részt vett nem európai államok igazán csak a német békeszerződés kérdéseiben voltak érdekelték; az amerikai javaslat szerint mégis részt vettek annak az öt békeszerződésnek a megvitatásában, amelyhez nem, vagy csak alig volt közük. Szeptember 30-ára a szovjet javaslat alapján – amerikai kiegészítéssel – megszületett az eljárási kérdésben a kompromisszum. Mivel azonban az amerikai (és angol) fél megtagadta a román és a bolgár komány elismerését, a békeszerződések összeállításának eljárási módjában, a békeértekezlet összehívásában sem jöhetett létre megegyezés. A londoni ülészakot 1945. október 2-án elnapolták: nem adtak ki közös közleményt sem.

A londoni ülészak sikertelensége az európai békerendezés folyamatának több hónapos szüneteltetéséhez vezetett, és az egész békerendezést veszélybe sodorta. A nagyhatalmak közötti egyetértés híján egyetlen békeszerződést sem lehetett kidolgozni, aláírni és végrehajtani. A világközvélemény pedig mielőbbi békét várt. A közös ellenség elleni harcban egységes szövetségesek nézeteltéréseinek nyilvánosságra kerülése éles megvilágításba helyezte a Hitler-ellenes koalíció belső ellentéteit. A szovjet diplomácia a londoni ülészakon türelmesen és következetesen tárgyalt a román és a bolgár népi demokratikus kormány elismeréséért, azért, hogy a román, bolgár, magyar és finn békeszerződést az olasszal azonos alapon ítéljék meg – vagyis az egyenlő bánásmódot. Byrnes viszont az Egyesült Államok gazdasági fölénye és atombomba-monopóliuma birtokában arra számított, hogy javaslatai alapján az európai békerendezés kérdéseit gyorsan megoldják, az amerikai csapatok hazatérhetnek, s a győztes szövetség egysége az Egyesült Nemzetek Szervezete által fenntartható. A Külügyminiszterek Tanácsának ülészakán azonban rá kellett ébrednie, hogy nem tudja a döntéseket gyorsan kierőszakolni, elképzeléseit a Szovjetunióval elfogadtatni, megkérdőjelezni a Délkelet-Európában végbement politikai átalakulásokat, kialakult hatalmi viszonyokat. Az angol küldöttség – komoly fenntartásai ellenére – nem volt abban a helyzetben, hogy az Egyesült Államok külpolitikáját ekkor uraló, döntéseit autonóm módon hozó Byrnes álláspontjával szembeszegülhetett volna. A háborúban meggyengült Nagy-Britanniát képviselő Bevin ezért a tárgyalásokon az amerikai állásfoglalásokhoz csatlakozott. Franciaország elsősorban a német kérdés rendezésében volt érdekelt. A berlini értekezlet határozata feljogosította arra, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának tagjaként részt vegyen az olasz békeszerződés összeállításában is. A román, bolgár, magyar és finn béke vitájában viszont valóban indokolatlan volt a francia részvétel.

*A Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülészsaka meg sem vitatta a magyar békeszerződés-tervezetre tett javaslatokat, a magyar béke tárgyalása 1946 márciusára-áprilisára maradt. A londoni ülészsak azonban mégis erősen kihatott a magyar békeszerződés-tervezetre. Megszövegezésekor ugyanis azokat az irányelveket vették alapul, amelyekben a három nagyhatalom 1945 szeptemberében Romániára és Bulgáriára nézve már megállapodott, holott Magyarország diplomáciai elismerése – és az 1945. november 4-i választások – a magyar ügyet elválasztották a román, illetve a bolgár kormány elismerésének kérdésétől.*²⁵

A moszkvai külügyminiszteri tanácskozás

(1945. december 15-27.)

A tárgyalások újramezdésében (1945. október–november) a londoni ülészsakot zsákcúba juttató Byrnes is érdekeltté vált. Az amerikai diplomácia súlypontja egyre inkább a Távol-Kelet felé tolódott el, s azt is kezdték felismerni, hogy a békefeltételek kidolgozásának megszakításával elvesztették az egyetlen eszközt, amivel még hatást gyakorolhattak a délkelet-európai államok belpolitikájára, és megkísérelhették gazdasági-politikai pozíciók visszaszerzését. (Az amerikai és az angol képviselők 1945 őszen – tiltakozásuk jeléül – nem vettek részt a romániai és bulgáriai Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkájában.) A Londonban kialakított amerikai álláspont felülvizsgálása elkerülhetetlenné vált. 1945. október 10-én Byrnes bejelentette a Távol-keleti Tanácskozó Bizottság felállítását. Ezzel véget ért a Szovjetunió kizárása a „japán ügyekből”. Ugyanezen a napon felkérte Mark Ethridge-t, a Louisville Courier Journal kiadóját, hogy tényfeltáró körútra Romániába és Bulgáriába utazzon. Kezdeményezésére Harriman moszkvai nagykövet Szocsiban tárgyalt Sztálinnal az amerikai békekonferencia-tervezetről. 1945. október 24-i beszélgetésükön a szovjet miniszterelnök azt javasolta, hogy újabb ülészsakán a Külügyminiszterek Tanácsa előbb állítsa össze a meghívandó államok listáját, s a békekonferencia (vagy békekonferenciák) tekintetében csak azután döntsenek. Harriman szerint viszont az amerikai elnök csak akkor érthetett volna egyet az újabb ülészsakkal, ha a békekonferencia összehívásában már megegyeztek. Sztálin másnap azt javasolta, hogy ne válasszák külön a japán kérdést és az európai „békeeljárások” ügyét – azaz mindkét vonatkozásban hozzanak együttes döntést. Ezen a beszélgetésen Sztálin nagy általánosságban elfogadta a békekonferencia szükségességét. Mivel azonban Harrimannek nem volt felhatalmazása a japán kérdés megvitatására, nem fogadhatta el a Külügyminiszterek Tanácsa újabb ülészsakának összehívására vonatkozó javaslatot.

1945. november 22-én Byrnes a jaltai egyezmény szövegében felfedezte a jogalapot a három külügyminiszter rendszeres találkozására, anélkül, hogy Fran-

ciaországot és Kínát megsértenék; a jaltai egyezmény ugyanis előírta a *három* nagyhatalom külügyminisztereinek rendszeres találkozását. A londoni ülészak kudarcát előidéző eljárási kérdést megkerülve, a tárgyalásokat így tovább folytathatták, és a Külügyminiszterek Tanácsa következő ülészakának összehívását is megvitathatták. Másnap az amerikai külügyminiszter Molotovnak küldött táviratában – hivatkozva a San Franciscó-i, potsdami és londoni precedensre – a szovjet, angol és amerikai külügyminiszter tanácskozásának összehívását javasolta decemberre, Moszkvába. Byrnes egyoldalú akciójáról Bevin csak két nap múlva értesült; kétségbe vonta a tanácskozás összehívásának célszerűségét, mert véleménye szerint a londoni ülészak óta az álláspontok egyáltalán nem változtak. Az angol külügyminiszter azt is kifogásolta, hogy az amerikaiak vele erről nem konzultáltak előzetesen, sőt Byrnes a moszkvai tanácskozás előtt visszautasította a londoni angol–amerikai egyeztetés gondolatát is. Bevin december 6-án kénytelen-kelletlen végül is úgy döntött, hogy Moszkvába utazik.

A brit vonakodás talán tudatosította Byrnesben, hogy londoni balfogásai megismétlődhetnek; a találkozó előtt már nem volt idő előkészíteni – hagyományos diplomáciai csatornákon – a megegyezés alapjait, kialakítani az amerikai álláspontot; ismét Byrnesre és kevés tanácsadójára hárult a döntés: nem egyeztettek sem az elnökkel, sem a kongresszussal, sem a külügyminisztériummal. A részletek eldöntését azonban Byrnes a külügyminiszter-helyettesekre kívánta bízni, és azt hitte, minden további halogatás kizárja a megegyezést. Az amerikai külügyminiszter igyekezett helyrehozni londoni tévedéseit. Ezért Truman elnök 1945. december 6-i bejelentését – miszerint nem lesz újabb háromtalálkozó, és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekintik a békerendezés fórumának – Byrnes kénytelen volt úgy helyreigazítani, hogy a három nagyhatalom *államsfői között* nem lesz újabb találkozó, és az amerikai hivatalos politika a békekonferencia összehívását szorgalmazza, majd december 7-én bejelentette a három külügyminiszter találkozájának időpontját.

A moszkvai tanácskozás napirendjén első helyen a Külügyminiszterek Tanácsa új (a békeszerződéseket megvitató) ülészaka összehívásának kérdése szerepelt. A szovjet küldöttség továbbra is kitartott amellett, hogy a békeszerződés-tervezeteket és a végleges békeszerződéseket a fegyverszüneteket aláíró hatalmak fogalmazhatják meg; a békerendezés e kezdeti és végső szakasza között összehívott konferenciára az illető állammal hadiállapotban állt országokat hívják meg, és csak ezek írhatják alá a békeszerződéseket. A magyar békeszerződés megfogalmazója tehát a három nagyhatalom lett volna; a konferencián pedig még Jugoszlávia és Csehszlovákia vehetett részt. Az amerikaiak december 18-án elfogadták, hogy – Byrnes megfogalmazásában – a fegyverszünetek aláírói legyenek a „bírák”, de a konferencián részt vevő államok körének kiszélesítésével növelni kívánta a „tanúk” számát. Bevin ezt azért támogatta, mert a többi szövetséges „meghallgatása” egyúttal több, a békeszerződéseket elfogadó, végrehajtásukban kötelezettséget vállaló partnert jelentett.

Sztálin és Byrnes másnapi beszélgetésén az amerikai külügyminiszter újra hangsúlyozta, hogy „végső soron mi leszünk a bírák, és ezért . . . érdekeink bármiféle károsítása nélkül hagyhatjuk a kis államokat beszélni”.²⁶ Így megegyezhettek a résztvevők tekintetében. December 24-én Byrnes – „karácsonyi ajándékként” – nyilvánosságra hozta a három nagyhatalom közleményét a követendő eljárásról, amelyhez Franciaország és Kína kormányának csatlakozását kérték. A közlemény szerint az öt békeszerződés megszövegezésében a Külügyminiszterek Tanácsának a fegyverszüneti feltételeket is aláíró vagy a berlini egyezmény szerint ilyenek tekintendő tagjai vehetnek részt. A tanács más tagjait is meghívhatja az őket közvetlenül érintő kérdések vitájára. Az olasz békefeltételeket négy, a román, a bolgár és a magyar három, a finn két nagyhatalom állítja össze. A tanács első, londoni ülészakának megállapodásai alapján a külügyminiszterek helyettesei azonnal megkezdik a munkájukat Londonban. A tervezetek elkészültekor – legkésőbb 1946. május 1-jéig – a tanács konferenciát hív össze az öt békeszerződés megvitatására, amelyen a tanács öt tagja s az európai háborúban aktívan és lényeges erővel harcoló 16 ENSZ-tagállam vesz részt. A vita figyelembevételével a fegyverszünetet aláíró államok (Olaszország esetében Franciaország is) véglegesítik a békeszerződések szövegét. A békeszerződések az értekezleten részt vevő és az illető állammal hadiállapotban lévő államok írják alá. A békeszerződések azután az illető ellenséges állammal hadban álló többi szövetséges állam elé terjesztik. Amint a fegyverszünetet is aláíró hatalmak ratifikálták, a szerződések hatályba lépnek, majd ratifikálás végett az érintett ellenséges állam elé terjesztik őket.

A moszkvai tanácskozáson a délkelet-európai helyzetet is megvitatatták. Molotovval folytatott december 18-i megbeszélésén Bevin szorgalmazta valamennyi szövetséges csapat kivonását a térségből és az ausztriai megszálló erők létszámának csökkentését.²⁷ Sztálin és Byrnes december 23-i megbeszélése után a három külügyminiszter abban is megegyezett, hogy a három nagyhatalom azt tanácsolja a román királynak: bővítse ki a kormányt a Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt egy-egy, a kormánnyal lojálisan együttműködő képviselőjével. A kormány a lehető leghamarabb rendezzen választásokat valamennyi párt részvételével, biztosítsa a sajtó- és szólás-, a vallás- és gyülekezési szabadságot. Visinszkijt, Harrimant és Clark-Kerrt bízták meg a lengyel példából ismert feladat végrehajtásával. Bukaresti missziójuk teljesítése után az amerikai és az angol kormány kész volt elismerni a román kormányt. A szovjet kormány vállalta, hogy barátilag Bulgáriának is tanácsolja a kormány hasonló jellegű kibővítését. Az amerikai és angol kormány – bizonyosságot szerezve a tanács megfogadásáról – kész volt elismerni a bolgár kormányt is. Az utolsó pillanatban tehát elhárultak az akadályok.

December 23-án a három nagyhatalom a konferencia megrendezésére Franciaországot kérte fel. 1946. január 3-i beleegyező válaszában a francia külügyminiszter tisztázni kívánta a Külügyminiszterek Tanácsa további szerepét a bé-

keszerződések összeállításában, az érintett szövetséges államok meghívásának módját, a döntéshozatali joggal nem bíró konferencia „ajánlásainak” érvényét, a „volt ellenséges” államok képviselőinek meghallgatását s a berlini (potsdami) határozat moszkvai módosítását (amely szerint a végső döntés nem az Egyesült Nemzeteket, hanem a békeszerződéseket összeállító hatalmakat illeti meg). Byrnes a három kormány nevében adott válaszában (1946. január 14.) megerősítette (a fent említett kivétellel) a berlini (potsdami) határozatnak a Külügyminiszterek Tanácsa békerendező szerepére vonatkozó kitételeit, valamint azt, hogy a közvetlenül érdekelt szövetségeseket meghívják a vitára, biztosította a francia kormányt, hogy a konferencián alapos és széles körű vita lesz, s az ajánlásokat, akárcsak azoknak az államoknak a nézeteit, amelyekkel a békeszerződéseket kötik, figyelembe fogják venni: „Ezeknek az államoknak alkalmat biztosítanak a békeszerződések megvitatására és véleményük kifejtésére mind a békeszerződés-tervezetek összeállításában, mind a májusi konferencián – ahogy ezt a korábbi, londoni üléseken is megengedték.”²⁸ Mindezek alapján a francia kormány 1946. január 17-én elfogadta a Moszkvában kialakított eljárásmodot. Az amerikaiak a békeszerződés-tervezetek elkészítését április elejére tervezték. A békerendezés következő szakasza azonban felborította ezeket az elképzeléseket.

A Külügyminiszterek Tanácsának második ülészaka

A békeszerződés-tervezetek kidolgozása (1946. január 19.–július 12.) több szakaszban zajlott le: a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezleten (január 19. – április 20.), a párizsi Külügyminiszteri Tanács első (április 25. – május 16.) és második (június 15. – július 12.) ülésén. Az amerikai diplomácia taktikát változtatott, és – csatlakozva a mielőbbi békekötést szorgalmazó angol állásponthoz – sürgette a békekonzferencia összehívását, függetlenül attól, hogy mennyire haladtak a tervezetek megszövegezésében. A külpolitika irányításában 1946 elejétől mind nagyobb szerepet játszó Truman cseppet sem lelkesedett a kompromisszumos moszkvai megállapodásért. Hajthatatlansága, valamint Byrnes 1946. február 28-i, az új koncepciót igazoló beszéde és az iráni válság miatt március-áprilisban kiéleződő szovjet-amerikai viszony a béketárgyalások elhúzó-dásához vezetett.

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet január 19. és március 8. közötti első ülészakán csak az olasz kérdéssel foglalkozott. A február 12-i ülésen J. Dunn amerikai külügyminiszter-helyettes az érdekelt szövetséges és „volt ellenséges” államok meghallgatásáról beszélt. G. Jebb, az angol képviselő azonban ellenezte az azonos bánásmódot (szövetségessel és volt ellenséggel). A szövetségesektől írásbeli vélemény bekérését javasolta, az érintettek meghallgatását pedig a konferencián kívánta lehetővé tenni. Guszev szovjet nagykövet a beérkező válaszokat szakértőbizottság, illetve a külügyminiszter-helyettesek értekezletének

titkársága elé kívánta utalni. Február 20-án vita bontakozott ki arról, hogy az olasz határmódosításra vonatkozó francia és osztrák követeléseket közöljék-e az olasz kormánnyal. A legyőzött államok meghallgatását kezdeményező francia küldöttség ezúttal ellenezte az olasz vélemény figyelembevételét a békeszerződés-tervezetek kidolgozása előtt, és a szovjet kormány sem volt híve annak, hogy a négyhatalmi vita előtt a határmódosításról bármit is közöljenek Olaszországgal.²⁹ Ez precedenst teremtett. A tervezetek kidolgozásának e döntő szakaszában az érintett szövetséges és „volt ellenséges” államok – Olaszország kivételével – nem fejthették ki nézeteiket, tehát nem vehettek részt a szövetségesek vitájában; a legyőzöttek meghallgatására csak a (Külgügyminiszterek Tanácsának alárendelt) konzultatív párizsi konferencián került sor. Hosszas vita folyt a konferencia feladatairól, eljárás módjáról, a megvitatandó kérdések sorrendjéről, a meghívandók listájáról. Az már február végére világossá vált, hogy a békeszerződés-tervezetek összeállításának elhúzódása miatt a konferencia nem kezdődhet meg a tervezett időben. A Moszkvában elfogadott eljárás módra hivatkozva, Guszev szovjet nagykövet március 20-án kifejtette: a tervezett értekezlet nem tekinthető békekonferenciának, hiszen azon nem születik döntés; csupán megvitatják a békeszerződés-tervezeteket. Couve de Murville, a francia küldöttség vezetője azt javasolta: a konferencia döntse el, mikor és milyen feltételek mellett hallgassák meg a legyőzött államok képviselőit. J. Dunn (Egyesült Államok) és G. Jebb (Nagy-Britannia) május 1-jére kívánták összehívni a konferenciát, még ha a nagyhatalmak nem egyeznek is meg addig az öt tervezet szövegében. A szovjet küldöttség csak a tervezetek kidolgozása után volt hajlandó beleegyezni a konferencia összehívásába. A külgügyminiszter-helyetteseknek április 5-ig nem sikerült ezeket a kérdéseket dűlőre vinni. Április 4-én az iráni válság megoldódott, a szovjet-amerikai feszültség csökkent, és a nagyhatalmak elfogadták Byrnes javaslatát: a vitás kérdések eldöntésére április 25-re Párizsban összehívták a Külgügyminiszterek Tanácsát.

A külgügyminiszter-helyettesek 1946. március 11-én kezdték meg a román békeszerződés-tervezetre benyújtott szovjet javaslat vitáját. Románia addigra átszervezte kormányát, és az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kész volt elismerni a Groza-kormányt. Bulgáriában az ellenzék nem tudta elfogadtatni feltételeit a Hazafias Front kormányával. A március 31-én újjáalakult Kimon Georgiev-kormányt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nem ismerte el, de másnap, április 1-jén azért a bolgár kérdés vitáját is megkezdte a három külgügyminiszter-helyettes.

A szovjet küldöttség 1946. március 27-én a románnal azonos szövegű javaslatot nyújtott be a *bolgár* és a *magyar*³⁰ *békeszerződés-tervezetre*. A Magyarországra vonatkozó tervezet a bevezetőn kívül 13 cikkelyt tartalmazott. Rendelkezései előírták a katonai korlátozásokat; az Egyesült Nemzetek tagországi és állampolgárai jogainak és érdekeltségeinek helyreállítását; 300 millió dollár értékű jóvátétel fizetését; a magyarországi német tulajdon átadását a Szovjetuniónak;

az elrabort javak és a szövetséges hajók visszaszolgáltatását; a két bécsi döntés semmissé és meg nem törtéنتté nyilvánítását, egész Erdély Romániához tartozását; a fasiszta jellegű, az Egyesült Nemzetek ellen propagandát kifejtő szervezetek feloszlatását; az Egyesült Nemzetek iránti rokonszenv s más okok miatt üldözött személyek szabadon bocsátását, a megkülönböztető törvények eltörlését, valamennyi állampolgár szólás-, vallás-, nyelvhasználati, politikai vélemény- és gyülekezési szabadságának biztosítását; Magyarország közreműködését a háborús bűnösök letartóztatásában és elítélésében; a Szovjetunió jogát az ausztriai szovjet megszállási övezet utánpótlási vonalait biztosító egységek állomásoztatására. A tervezet előírta, hogy a békeszerződés aláírása után a szövetséges államok támogatják Magyarországot ENSZ-be történő felvételét; végül pedig kitért a békeszerződés aláírására és ratifikálási eljárására.

A szovjet tervezet figyelembe vette az amerikai és angol javaslatot, valamint az addigi viták eredményeit. A román–magyar határ kérdésében a március 11-i és 27-i javaslatok – azonos megfogalmazásban – a végleges szovjet álláspontot tükrözték. Az angol magatartás viszont (1945 szeptembere óta) megváltozott. A külügyminiszter-helyettesi értekezleten közölték az amerikai küldöttséggel: nem ellenzik, ha felvetik a határmódosítás kérdését, amennyiben ezt helyénvalónak tartják, de a maguk részéről nincsenek meggyőződve „arról, hogy a Románia és Magyarország között létező határ bármiféle megváltoztatása valójában kívánatos lenne”.³¹ A brit küldöttség attól tette függővé hozzájárulását a trianoni határ helyreállításához, hogy a békeszerződésben pontosan rögzítsék Románia valamennyi határának vonalát. Ezért az értekezlet végéig ebben a kérdésben nem kötelezte el magát. Angol részről mindenesetre tájékoztatták a román királyt, hogy nem áll szándékukban a trianoni határ bármiféle módosítását javasolni vagy támogatni, habár természetesen „készek elismerni bármilyen határkiigazítást, amely Románia és Magyarország kölcsönös megegyezésével jön létre”.³² Ez az utóbbi megfogalmazás már az (1946. április elejére megváltozott) amerikai álláspont hatására került az angol üzenet szövegébe. Amerikai részről is arra a következtetésre jutottak ugyanis, hogy a trianoni határ állítandó helyre, de 1946. április 10-én a Romániára vonatkozó szovjet békeszerződés-tervezet 7. cikkelyéhez módosító javaslatot terjesztettek elő, amely szerint „az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés semmisnek és meg nem történtnek nyilvánítandó, fenntartva a lehetőséget arra, hogy a román és a magyar kormány közvetlenül tárgyaljon egymással a határ olyan kiigazításáról, amely jelentősen csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát”.³³

A szovjet kormány lojálisan tiszteletben tartotta a háromhatalmi döntéshozatal elvét, amikor – feltehetően az amerikai módosító indítványt figyelembe véve – az április közepén Moszkvába látogató Nagy Ferenc miniszterelnöknek magyar–román kétoldalú tárgyalások kezdeményezését ajánlotta. A moszkvai tárgyalásokon a magyar kormányküldöttség felvetette a területi igény kérdését,³⁴ majd Gyöngyösi külügyminiszter április 27-én hivatalosan is a Külügyminiszterek

Tanácsa elé terjesztette. A magyar emlékirat a békeszerződés-tervezet kidolgozására éppúgy nem volt hatással, mint az év elejére elkészült s végül április 15-én Londonban benyújtott román emlékirat.³⁵

A londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlet 1946. április 16-i ülésén a három nagyhatalom képviselői eldöntötték, hogy a békeszerződés-tervezetbe az 1938. január 1-ji román–magyar határ visszaállítását előíró cikkely kerüljön be. Nem egyeztek meg egy szovjet javaslat („s ezzel Erdély egésze Románia területéhez csatoltatik”) és egy amerikai módosító indítvány („ugyanakkor a szövetséges és társult hatalmak készek elismerni a román–magyar határ minden olyan kiigazítását, amelyben a közvetlenül érdekelt felek utólag kölcsönös megállapodásra juthatnak, és amely jelentős mértékben csökkentené az idegen uralom alatt élő személyek számát”) beiktatásáról a békeszerződés-tervezet szövegébe.³⁶

A magyar békeszerződés-tervezetet a román és a bolgár kérdéssel párhuzamosan az 1946. április 8. és 18. közötti üléseken vitatták meg a külügyminiszter-helyettesek. Általában – *mutatis mutandis* – a román szöveg megfogalmazásait alkalmazták. Kizárólag Magyarországra vonatkozó vita csak a jóvátétel kérdésében volt. A csehszlovák kormány április 11-én emlékiratban kérte, hogy az értekezlet egyezzen bele 200 ezer magyar áttelepítésébe és az úgynevezett pozsonyi hídfő kiszélesítésébe.³⁷ A külügyminiszter-helyettesek április 16-án megvitatták, hogy felhívják-e a tanács figyelmét a csehszlovák és a román emlékiratban megfogalmazott és a Jugoszlávia által esetleg benyújtandó követelésekre.

Az Egyesült Államok a magyar fegyverszüneti tárgyalások óta sokallotta a jóvátétel mértékét, és J. C. Dunn amerikai külügyminiszter-helyettes a magyar gazdasági helyzet romlására hivatkozva a döntés elhalasztását kérte. A békeszerződés-tervezetek kidolgozásakor ebben a kérdésben nem jutottak dűlőre. Az egyeztetett vagy elvileg elfogadott cikkelyek rendszerbe foglalásával, az álláspontok ismertetésével a londoni értekezlet olyan jelentéseket³⁸ terjesztett április 20-án a vitás kérdésekben a tanács elé, amelyet alapszövegként használtak a tervezetek végleges megfogalmazásakor.

Molotov javaslatára a *párizsi Külügyminiszteri Tanács* első ülészaka 1946. április 25-én megoldotta az egyik vitás eljárási kérdést: Franciaország ezentúl valamennyi tervezet vitájában részt vehet. Byrnes azzal az elhatározással utazott Párizsba, hogy csak a béketárgyalások befejezéséig marad hivatalában. Április 16-án nyújtotta be lemondását Trumannak, aki már ekkor kijelölte leendő utódját, George Marshall tábornokot. Az amerikai külügyminisztériumban felmerült annak a lehetősége, hogy ha nem sikerül megegyezésre jutniuk, az Egyesült Államok egyoldalúan megköti az érintett államokkal a békeszerződéseket, vagy az egyes államokkal kötendő béke helyett az általános európai rendezésről nyitnak vitát. A Külügyminiszteri Tanács Bidault javaslatára előbb az öt tervezetet, majd a *német* kérdést kívánta megtárgyalni. Byrnes április 29-én előterjesztette tervezetét a német leszerelés biztosítására 25 évre kötendő négyhatalmi szerződésről, amely felfogása szerint radikális eltávolodást jelentett az amerikai külpo-

litika izolacionista hagyományaitól. Francia kezdeményezésre, a tanács munkájának meggyorsítására nem hivatalos megbeszéléseket is rendeztek. Molotov kifejtette: a békerendezés lassú haladásának egyik oka abban rejlik, hogy az amerikai és az angol kormány nem ismeri el a bolgár kormányt. Május 6-ra Trieszt és a jóvátétel kérdése ismét holtpontra juttatta az olasz vitát. A külügyminiszter-helyettesek ekkor a tanács elé terjesztették a balkáni szerződések eldöntendő kérdéseinek listáját; a külügyminiszterek másnap délelőtt a román, délután a bolgár és a magyar tervezetet vitatták meg.

A három nagyhatalom által nyitva hagyott lehetőséget (a két állam közvetlen tárgyalásainak eredményét elismerik) kihasználva, a magyar kormány megbízottként Bukarestbe küldte Sebestyén Pált, a külügyminisztérium egyik vezető tisztségviselőjét, aki április 27-én a román kormányfőnek és helyettesének a kétoldalú kapcsolatok javítására, a területi-kisebbségi kérdés rendezésére miniszterelnöki- külügyminiszteri szintű tárgyalások megkezdését javasolta. P. Groza az ajánlatot nem fogadta el, mivel – véleménye szerint – a két kormány nem bocsátkozhat közvetlen tárgyalásokba olyan kérdésekről, amelyeket a három nagyhatalom éppen akkor vitat meg Párizsban. Tătărescu külügyminiszter csak a határ békeszerződésben történő megerősítése után látott lehetőséget a megbeszélésekre. Sebestyén másnap eredménytelenül tért vissza Budapestre.³⁹ A román békeszerződés-tervezethez benyújtott, említett amerikai módosító indítvány fenntartását a továbbiakban nem tartották szükségesnek, a szovjet javaslat pedig tartalmilag ugyanazt erősítette meg, ami a vonatkozó cikkely szövegébe amúgy is bekerült. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i, délelőtti, román kérdést vitató 11. ülésén Byrnes és Molotov visszavonta az amerikai, illetve szovjet javaslatot, és így a két ország közötti, 1938. január 1-i határ visszaállításáról szóló rendelkezést elfogadták. A magyar kormánynak – miután kezdeményezését Bukarestben visszautasították – már csak arra nyílt lehetősége, hogy a párizsi konferenciától meghallgatást kérjen.⁴⁰ A nagyhatalmak egyetértésével létrejött döntés azonban – noha egyelőre csak a békeszerződés-tervezetekbe került bele – véglegesnek volt tekinthető, mivel a békerendezés egyre jobban elhúzódó és bonyolódó folyamatában az egyszer már elfogadott döntéseket nem kívánták felülvizsgálni.⁴¹

Május 7-én, délután, a tanács 12. ülésén a bolgár kérdés megvitatása után a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatban két téma került napirendre: a magyar–csehszlovák határ és a jóvátétel meghatározása. Nosek, a párizsi csehszlovák követ már április 25-én kérte kormánya képviselőjének meghallgatását a magyar lakosság áttelepítése ügyében. Gyöngyösi külügyminiszter május 6-án nyújtotta át a magyar emlékiratot a csehszlovák–magyar nemzetiségi problémáról a szövetséges hatalmak budapesti képviselőinek. A Külügyminiszterek Tanácsának ülésén nézeteik kifejtésére nem kaptak lehetőséget. Az amerikai küldöttség javaslatára ezért a bécsi döntést semmisnek és meg nem történtnek nyilvánító, az 1938. január 1-ji magyar–csehszlovák határt visszaállító rendelkezést a

tanács tagjai csupán egyszerű javaslatnak tekintették mindaddig, amíg a csehszlovák, illetve magyar kormány szóban ki nem fejtí véleményét e kérdésben a Külügyminiszterek Tanácsa vagy a békekonferencia előtt.⁴² A jóvátételre vonatkozó cikkely megfogalmazását szovjet javaslatra megváltoztatták, és a magyar kormányküldöttség moszkvai látogatása alkalmával elért megállapodásnak megfelelően 6-ról 8 évre emelték a jóvátétel kifizetésének határidejét. Bevin és Byrnes újra vitatták a jóvátételi összeg nagyságát, s noha a megegyezés a vita során lényegében kialakult, az amerikai külügyminiszter fenntartotta magának a jogot, hogy Magyarország gazdasági helyzete alakulásától függően a békekonferencián újra felvethesse a kérdést. Másnap a külügyminiszter-helyettesek összeállították a román, a bolgár és a magyar békeszerződés-tervezetre vonatkozó jelentésüket,⁴³ de a tanács nem tudott megállapodni a dunai bizottság létrehozása, a szövetségeseknek egyenlő gazdasági lehetőségeket biztosító rendelkezések, és a szövetséges csapatok Olaszországból és Bulgáriából történő visszavonásának kérdésében.

Amikor a Külügyminiszterek Tanácsa az érdemi béke-előkészítésben megakadt, újra a békekonferencia összehívásáról kezdtek vitát. Byrnes május 9-én azt ajánlotta, hogy a külügyminiszter-helyettesek állítsák össze az egyeztetett és vitás cikkelyek szövegét, és ezt terjesszék a június 15-én elkezdhető párizsi értekezlet elé. Molotov egyetértett azzal, hogy jelentés készüljön arról: milyen szakaszba jutottak a békeszerződés-tervezetek, de – a moszkvai megegyezés értelmében – nem tartotta lehetségesnek a konferencia összehívását. Bevin hangsúlyozta, hogy a tervezeteket csak összeállítaniuk kell, nem minden egyes cikkelyben megegyezni. Május 10-én Bidault a külügyminiszter-helyettesek elé kívánta utalni a megoldatlan kérdéseket; javasolta a Külügyminiszterek Tanácsa ülészakának elnapolását és június 15-re újabb ülészak összehívását. Byrnes viszont ragaszkodott a konferencia július 1-ji vagy 15-i összehívásához, amibe Molotov beleegyezett, azzal a feltétellel, hogy előbb befejezik a tervezetek összeállítását.

A szovjet diplomácia jelentős erőfeszítéseket tett a megegyezésért. Molotov május 13-án a konferencia összehívását csak az „alapvető kérdésekben” való megegyezéstől tette függővé. Szerinte a „balkáni” békeszerződések vonatkozásában *valamennyi alapvető kérdést megoldották*, de rendezni kívánta az olasz jóvátétel és Trieszt ügyét. Másnap, a tanács 16. ülésén a szovjet küldöttség javasolta, hogy vonják vissza egyidőben Olaszországból az angol-amerikai és Bulgáriából a szovjet csapatokat. Byrnes viszont nem kívánt tovább tárgyalni. Nem vette figyelembe Bevin és Bidault ellenkezését, és a május 16-i, a német kérdést megvitató megbeszélés után a tanács ülését az amerikai külügyminiszter kívánságára június 15-ig elnapolták. A külügyminiszter-helyettesek Párizsban folytatták a függő kérdések tanulmányozását, a konferencia összehívásának eldöntését későbbre halasztották.

Hazatérése után Byrnes Truman elnöknek és az amerikai közvéleménynek igyekezett tárgyalási vonala megváltoztathatatlanságát bizonyítani. Május 20-i

rádióbeszédében a párizsi előrehaladást csalódáskeltően csekélynek nevezte, és először hangsúlyozta nyíltan, hogy az Egyesült Államok kész az ENSZ elé utalni a békeszerződések kérdését, amennyiben a Külügyminiszterek Tanácsa nyáron nem hívja össze a békeértekezletet. Molotov ezt a potsdami és a moszkvai egyezményekkel ellentétes álláspontnak és nyomásnak, fenyegetőzésnek, megfélemlítésnek minősítette. Ez a szovjet–amerikai vita azonban nem jelentette a tárgyalási készség megszűnését. A tárgyalások június közepén újrakezdődtek.

A Külügyminiszterek Tanácsának második párizsi ülészaka az olasz politikai helyzet és a trieszti kérdés kiéleződése miatt június 15-én feszült légkörben nyílt meg. A felszínre bukkant ellentétek mögött azonban már kirajzolódtak a megegyezés körvonalai. A szovjet küldöttség javasolta Olaszország képviselőjének meghallgatását és kártérítési kötelezettségei enyhítését. A tanács 23. ülésén, június 20-án sikerült megegyezni arról, hogy a szerződések életbelépése után 90 napon belül visszavonják Olaszországból és Bulgáriából a szövetséges csapatokat. Úgy határoztak, hogy Románia területén csak az említett összekötő csapatok maradnak az osztrák szerződés megkötéséig. Byrnes – Molotovval folytatott megbeszélésén (június 25.) – készségesnek mutatkozott a bolgár szerződést is aláírni, amennyiben mind az öt békeszerződés szövegében megegyeznek. Ezzel megnyílt az út a nyitva maradt „balkáni” kérdések rendezéséhez. A területi rendelkezések újabb megvizsgálására már nem került sor. A szovjet küldöttség javaslatára a katonai rendelkezéseket rövidebben s engedékenyebben fogalmazták meg a román, bolgár és magyar szárazföldi, tengeri, illetve folyami és légierő korlátozására, mint az olasz tervezetben. A vitaalap itt is a román tervezet volt. A bolgár és a magyar hadsereg létszámát a lakosság számához viszonyítva állapították meg, a bolgár, illetve a magyar légierő viszont azonos számú repülőgépet tarthatott fenn. (Az elfogadott román és bolgár rendelkezések *mutatis mutandis* alkalmazása olyan furcsaságot eredményezett, hogy a magyar békeszerződés-tervezet 15. cikkelyében megtiltották például a tengeralattjárók, torpedónaszádok, tengeri aknák stb. kikísérletezését,⁴⁴ építését vagy tartását.) A tanács június 26-án tárgyalásokat kezdett a Duna⁴⁵ nemzetközi rendszeréről. A szovjet küldöttség felfogása szerint a hajózási feltételek egyenlőségéről a part menti államok konferenciája előtt nem lehet dönten. Bevin javaslatára 29-én elvileg elfogadták, hogy a négy nagyhatalom nyilatkozatot tesz közzé, mely szerint a dunai hajózás szabad és nyitott mindenki számára, a szállítási díjak és kereskedelmi hajózás terén egyenlő feltételeket biztosítanak. A nyilatkozat ennek az elvnek az elfogadását ajánlotta a part menti államoknak.

A tanács hosszas vitákat folytatott az általános és gazdasági rendelkezésekről. Június 27–28-án több kérdésben létrejött a megegyezés, de nem tudták eldönteni a kártérítés nagyságát, a Romániából, Bulgáriából, Magyarországról elhurcolt és Németországban található javak visszaszolgáltatását, a Duna nemzetközi rendszerének létrehozását, a „volt ellenséges” államok kártérítési igényeiről való lemondás előírását, az egyenlő gazdasági lehetőségek (legnagyobb kedvez-

mény) elvének alkalmazását, a vitás kérdések eldöntésére, a békeszerződés értelmezésére és a végrehajtás ellenőrzésére vonatkozó eljárásmodot. A békeszerződés-tervezetek szövegében ezért megfogalmazták a nagyhatalmak lezáratlan rendelkezésekre vonatkozó különvéleményét.

A magyar békeszerződés-tervezet összeállításához mindhárom nagyhatalom benyújtotta javaslatát.⁴⁶ A két ülészak között a külügyminiszter-helyettesek Párizsban (1946. május 27.–június 14.) csak technikai és jogi kérdésekben haladtak előre. A magyar kormány 1946. június 12-én meghallgatást kért a tanácstól⁴⁷ a csehszlovákiai és romániai magyar lakosság helyzetének ügyében. Nagy Ferenc miniszterelnök nyugati útja során (1946. június 8–25.) igyekezett a magyar békefeltételek javítását elérni. Byrnes június 12-én ismertette a magyar kormányküldöttség vezetőjével a Londonban, majd Párizsban előterjesztett amerikai javaslatokat, valamint a vitákat, és hozzátette: „Vonakodva bár, de annak a nézetnek az elfogadására kényszerültünk: az erdélyi lakosság annyira összekeveredett, hogy lakosságcsere nélkül semmiféle határkiigazítás sem fog megoldást hozni az etnikai problémára.” A külügyminiszter megemlítette, hogy „az olasz-jugoszláv határ megvonására... elsősorban etnikai, másodsorban gazdasági szempontok figyelembevételét javasolta”. Nagy Ferenc közbevetette: „Ha Magyarország ugyanazt a döntést kapja, mint 1919-ben, ez a politikai rendszer megdöntését eredményezheti.” Byrnes szerint viszont „ezeket a kérdéseket nem lehet a tökéletesség igényével eldönteni, Európában egyszerűen lehetetlen az általa javasolt határokat elfogadtatni, vagyis olyan vonalakat, amelyeket valóban etnikai alapon húznak meg”.⁴⁸ Az Egyesült Államok – gazdasági engedményeken kívül – nem tett ígéretet a magyar békecélok támogatására. Június 21-én Londonban Noel-Baker külügyi államtitkár fejtette ki a magyar küldöttségnek, hogy eddig egyetlen kérdésben sem volt könnyű megegyezést elérni a Külügyminiszterek Tanácsában, és – ismerve a szovjet álláspontot – értelmetlennek tűnik az erdélyi ügyet tovább tárgyalni. Amennyiben a román és a magyar kormány rendezi a kérdést, ezt az angol kormány kész támogatni. Nagy Ferenc kijelentette, hogy Magyarország a szlovákiai magyarokat hajlandó befogadni, amennyiben földjüket is hozzák. Az angol államtitkár válaszul ezt mondta: „München után nincsenek abban a helyzetben, hogy a cseheket kioktassák: ne változtassák országukat nemzeti állammá.” Attlee brit kormányfőnek ugyanaznap délután Nagy Ferenc kifejtette: „Magyarország még reménykedett, hogy némi terület visszakap majd Romániától, és azok a magyarok, akik Magyarország területén kívül maradnak a békeszerződések után, kisebbségi jogokat fognak kapni.” Attlee azt válaszolta, hogy: „Semmilyen békeszerződési rendelkezés nem hozhat sikert, ha nem uralkodik az érintett országokban valódi demokratikus szellem, és nem ismerik el más népek jogait. Ennélfogva a népek közötti megfelelő kapcsolatok kialakítása fontosabb, mint a jogi szabályozás létrehozása egy békeszerződés vagy az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében.” Attlee világosan megmondta, hogy a nagyhatalmak ren-

dezték Magyarország határait. Aznap este Nagy Ferenc és Gyöngyösi még találkozott Sir Orme Sargent külügyminiszter-helyettessel, aki kétoldalú tárgyalások felvételét ajánlotta Csehszlovákiával, és Magyarország gazdasági helyzetét még a kisebbségi kérdésnél is fontosabbnak tartotta.

Június 25-én Párizsban a magyar kormányküldöttség Bevinnel is találkozott. Nagy Ferenc kérte, „támogassa Magyarországot, ha lehetséges, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa újratárgyalja az erdélyi kérdést, és remélte, hogy a békeszerződésben lesz olyan rendelkezés, amely Csehszlovákiát kötelezi a magyar nemzetiségnek adandó egyenlő jogok biztosítására”. Bevin válaszul kijelentette, hogy „a jelenlegi tanácsulésen mégis úgy döntöttek, hogy nincs értelme az [erdélyi] kérdést tovább tárgyalni. Remélte azonban, hogy a békeszerződések aláírása és a romániai választások után románok és magyarok találkozhatnak, és közös megegyezésre juthatnak.” A csehszlovákiai kisebbségi jogok biztosítására az Egyesült Nemzetek, valamint a békeszerződés emberi jogokra vonatkozó határozatának valóra váltását remélte. Nagy Ferenc végül még megkérdezte, hogy amennyiben a határmódosítás lehetetlen, nem lehetne-e a szerződésbe olyan rendelkezést felvenni, hogy a román–magyar határ nem végleges. Az angol külügyminiszter kitérő válasza után⁴⁹ a magyar kormányküldöttségnek nem lehetett már reménye arra, hogy erről az oldalról támogatást kapjon. A küldöttséget fogadta Bidault francia külügyminiszter,⁵⁰ majd Molotov; ez volt a párizsi látogatás záró akkordja. A szovjet külügyi népbiztos előtt ott volt az előző napon beterjesztett javaslata a magyar békeszerződés-tervezetről, amelyben Csehszlovákia és Románia vonatkozásában is az 1938. január 1-ji határ visszaállítása szerepelt. A korábban benyújtott amerikai tervezet ezzel pontosan megegyezett, a csehszlovák–magyar határkérdés nyitva hagyására vonatkozó említett észrevétel kivételével. (A határ kérdésében a június 10-i brit békeszerződés-tervezet megegyezett az amerikai javaslattal.) A szovjet javaslat elfogadása esetén lezárult volna a csehszlovák–magyar területi vita is. Molotov – a Magyarországra vonatkozó három tervezet ismeretében – valószínűleg nem hagyott kétséget a magyar kormányküldöttségnek afelől, hogy a nagyhatalmak döntése a magyar határookra nézve véglegesnek tekinthető.⁵¹ A szovjet, amerikai, angol (és francia) külügyminiszter tehát nem tett ígéretet Nagy Ferenc miniszterelnöknek a magyar igények támogatására.

A Külügyminiszterek Tanácsa június 29-től együttesen tárgyalta Trieszt, az olasz jóvátétel és a békeértekezlet összehívásának kérdését. Július 3-ra a jugoszláv érdekeket következetesen képviselő szovjet küldöttség számára is elfogadható megoldást találtak – amerikai javaslat alapján – Trieszt ügyében. Másnap sikeresen fejezték be az olasz jóvátétel vitáját. Nyilvánosságra hozták, hogy a tanács július 29-re hívja össze a konferenciát. Az eljárásról és az ügyrendről még napokig feszült légkörben vitatkoztak. Nem is jutottak dülőre, végül is a konferenciára bízták a vita folytatását. A Külügyminiszterek Tanácsa az eljárás módra csupán ajánlásokat terjesztett a szövetséges hatalmak elé, viszont el-

határozta, hogy a békeszerződés-tervezetek egészét átadják a legyőzött államoknak, és döntött képviselőik meghallgatásáról. Az amerikai küldöttség fenntartotta magának a jogot, hogy bármilyen új javaslatot az eljárásra elfogadhasson vagy elutasíthasson. Július 9-én a tanács elküldte a meghívókat a konferenciára.

A Külügyminiszterek Tanácsa az utolsó napokban, a „másodrendű” békeszerződés-tervezetek befejezése után, végre rátért az európai békerendezés központi kérdése, a német és az osztrák békeszerződés előkészítésének vitájára. Az amerikai küldöttség különösen az osztrák kérdés lezárását sürgette, mert ez lehetővé tette volna a szövetséges csapatok gyors visszavonását. Július 12-én lezárult a Külügyminiszterek Tanácsának második párizsi ülészsaka. A csaknem fél évig elhúzódó tárgyalások sikeresen zárultak: július 19-én az érintetteknek elküldték (és 29-én nyilvánosságra hozták) az öt békeszerződés-tervezetet. Byrnes július 15-i rádióbeszédében hangsúlyozta, hogy a békeszerződés-tervezetek nem tökéletesek, de mégis a legjobbak, amiben a négy fő szövetséges meg tudott egyezni. Noha a nyilvánosság előtt hajthatatlanságát hangoztatta, a tárgyalási fórumokon az amerikai külügyminiszter kész volt a megegyezésre. A Szovjetunió eredményesen védte meg a potsdami és a moszkvai értekezlet határozatait. A tervezetek legtöbb cikkelyében nagyhatalmi egyetértés alakult ki, és csak ezután hívták össze a párizsi értekezletet.

A békerendezés utolsó szakasza: a párizsi értekezlet (1946. július 29.–október 15.) és a Külügyminiszterek Tanácsa New York-i ülészsaka (1946. november 4.–december 12.)

A 21 győztes állam értekezletének feladata a békeszerződés-tervezetekre vonatkozó ajánlások elfogadása, majd a tanács következő, harmadik ülészsaka elé történő előterjesztése volt. A fődelegátusokból álló eljárási bizottság első 12 ülésén a kisebb szövetséges államok képviselői meggyőződhetek arról, hogy az értekezlet konzultatív jellegű, a tanácsnak alárendelt fórum, ajánlásaik elfogadására csak az el nem döntött kérdésekben lehet esély, és kizárólag akkor, ha azok találkoznak a nagyhatalmak egyetértésével. A kelet–nyugati ellentétek felszínre kerülésének jeleként kialakult az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, illetve a Szovjetunióval együtt szavazó államok tábora. Az értekezlet ajánlásai kétharmados vagy egyszerű többséggel való elfogadása körül kialakult vita megsztotta a tanácsban részt vevő nagyhatalmakat, és sor került a közösen elfogadott eljárási elveket védő szovjet küldöttségvezető és Byrnes első nyilvános összecsapására. Molotov a nagyhatalmak egyhangúságának elvét, együttműködésüket védte, míg az Egyesült Államok igyekezett a kis államok szavazatainak többségét megszerezve nyomást gyakorolni a szovjet álláspontra. Amerikai javaslatra az értekezlet ülései a sajtó nyilvánossága előtt zajlottak. Ennek következtében a párizsi értekezleten a valódi tárgyalási légkör vagy akár csak vitaszellem kialakítása lehetetlenné vált: mindegyik felszólaló tudatában

volt, hogy szavairól azonnal tudomást szerez a hazai közvélemény, és ezért nem is annyira küldött-társaihoz beszélt, mint a világ nyilvánosságához. Az álláspontok megmerevedése, az éles szócsaták pedig nem kedveztek az érdemi tárgyalásoknak. Az öt politikai-területi, az olasz és balkáni–finn gazdasági, valamint a katonai bizottság a Külügyminiszterek Tanácsa által nem egyeztetett 36 cikkely megfogalmazásában kevés haladást érhetett el. A „volt ellenséges” államok képviselőit augusztus 12. és 14. között hallgatták meg. Az értekezlet első szakaszában a feszültséget növelte az Egyesült Államok és Jugoszlávia vitája az augusztusi repülőgép-incidensek miatt, valamint Byrnes szeptember 6-i stuttgarti beszéde, amely a nyilvánosság elé tárta a Németországgal kapcsolatos amerikai politikát. H. Wallace 1946. szeptember 12-i beszéde viszont megkérdőjelezte a Szovjetunióval szembeni „kemény” amerikai külpolitika létjogosultságát. Rámutatott arra, hogy valódi békére a Szovjetunió és az Egyesült Államok között van szükség, és csak egymás érdekeinek kölcsönös elismerése vezethet ehhez. Byrnes saját külpolitikája Truman elnök által támogatott bírálatainak tekintette ezt a beszédet, és szeptember 17-én újra benyújtotta lemondását. Truman szeptember 20-án kénytelen volt Wallace külkereskedelmi miniszter menesztésével megoldani az amerikai külpolitikát ideiglenesen megbénító konfliktust. Sztálin viszont kedvezően válaszolt Wallace beszédére, és interjújában kétségbe vonta, hogy valódi lenne egy új háború veszélye Kelet és Nyugat között, és ezzel hozzájárult a két nagyhatalom közötti feszültség enyhüléséhez.

A Külügyminiszterek Tanácsa az értekezlet időtartama alatt augusztus 29-től kezdve hét alkalommal tartott nem hivatalos találkozót, a külügyminiszter-helyettesek értekezlete tízszer ülésezett. A párizsi értekezlet munkálatainak rendkívül lassú előrehaladása miatt szeptember 24-én elhatározták a tárgyalások ütemének gyorsítását. Arról is vitát indítottak, hogy a New Yorkba összehívott ENSZ-ülésszakot elhalasszák-e a tanács újabb ülészakának összehívása miatt. A szovjet küldöttség ebben az esetben kész volt már a párizsi értekezlet alatt aláírni a békeszerződéseket. A tanács javaslatára megegyeztek az értekezlet politikai-területi, gazdasági, katonai bizottságai munkájának október 5-i befejezésében s a záróülés október 15-i megtartásában. Október 4-én a tanács úgy döntött, hogy a New York-i ENSZ-üléssel párhuzamosan szervezi meg harmadik ülészakát a békeszerződések végleges szövegének kidolgozására. A külügyminiszterek október 14-én állapodtak meg arról, hogy november 4-től kezdve az öt béke lezárását és a német kérdést tárgyalják.

A párizsi értekezlet 79 nap alatt 53 kétharmados és 41 egyszerű többséggel elfogadott ajánlást fogalmazott meg. Az értekezleten a szavazások során kialakult a Szovjetunió és a népi demokráciák (Jugoszlávia, Lengyelország, Csehszlovákia) egysége; gyakran Norvégia, Franciaország, sőt néha az Egyesült Államok is velük szavazott. A vitás kérdések kölcsönös engedményeken alapuló megoldásában azonban csekély volt az előrehaladás, a békerendezés fő résztvevőinek álláspontjai egészében véve változatlanok maradtak.

A magyar békeszerződés-tervezet vitájának eredményeképpen a párizsi konferencia ajánlásokat fogadott el az 1938. január 1-jén fennállott magyar határok visszaállítására (kivéve a Csehszlovákia javára történt határmódosítást), a megkülönböztető jellegű törvények, a revizionista propaganda tiltására, az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény hatálya alá nem eső magyar lakosság kérdésének megoldása céljából Csehszlovákiával kétoldalú tárgyalások folytatására, a jugoszláv és csehszlovák kulturális örökség visszaszolgáltatására, az atomfegyver, tengeralattjáró stb. tartásának, építésének és kikísérletezésének tiltására, a felesleges hadianyag átadására, az első bécsi döntés következtében létrejött szerződések érvénytelenné nyilvánítására, az elrabolt javak visszaszolgáltatására, a külföldi magyar vagyon elkobzására, visszatartására és felszámolására, Magyarország lemondatására kártérítési igényeiről, a polgári repülésben egyenlő jogok biztosítására, a szomszédos országokból jövő vasúti tranzitforgalom megkönnyítésére, a vitás kérdések megoldására, a dunai hajózásra, a békeszerződés értelmezésére és végrehajtására.⁵²

A párizsi értekezlet a nem alapvető jellegű kérdésekben lehetővé tette a kisebb szövetséges államok igényeinek figyelembevételét. A magyar békeszerződésnél például Csehszlovákia követeléseinek esetében – a nagyhatalmak egységes támogatása hiányában – ez is csak korlátozott mértékben valósulhatott meg. A konferencia kiszélesítette a békeszerződések összeállításában részt vevők körét, és ezzel érdekelte tette végrehajtásukban a tanács tagjain kívül a többi szövetséges hatalmat is. A párizsi nyilvános összecsapások után a szovjet–amerikai viszonyban enyhülés következett be, ami megteremtette a feltételeket a béke rendezés lezárására.

A Külügyminiszterek Tanácsának harmadik, New York-i ülészaka (1946. november 4.–december 12.) a párizsi értekezlet ajánlásait vizsgálta meg, de sok vonatkozásban visszatért a nagyhatalmak eredeti, 1946. júliusi állásfoglalásainak vitájához is. Az Egyesült Államok és Nagy Britannia küldöttsége a kétharmados többséggel elfogadott ajánlásokat támogatta, míg Molotov joggal mutatott rá, hogy ezek jelentős része nem tartalmazza a kérdések kielégítő megoldását, és a tanács tagjainak feladata a békeszerződések végleges szövegének összeállítása. Az olasz vita⁵³ után a román, illetve bolgár, magyar és finn szerződések függőben maradt kérdéseit a külügyminiszterek november 8-i és 11-i üléseiken tekintették át.

A magyar kormány november 1-jén, 9-én és 29-én jegyzékekben fordult a Külügyminiszterek Tanácsához, amelyekben a párizsi értekezlet egyes ajánlásainak figyelmen kívül hagyását, a kisebbségek jogi védelmét és a velük szembeni egyoldalú akciók leállítását, a gazdasági rendelkezéseknek az ország fizetőképességével való összhangba hozását, a gazdasági terhek könnyítését kérte.⁵⁴ A párizsi értekezlet a magyar békeszerződés 21., jóvátételre vonatkozó cikkelyét egyszerű többséggel fogadta el, viszont az amerikai küldöttség ellene szavazott. Byrnes a tanács *november 11-i, 6. ülésén* Szegedy–Maszák washingtoni magyar kép-

viselő november 9-i levelére hivatkozva emlékeztetett arra, hogy a magyar kormány szerint a jóvátételi terhek meghaladják a magyar gazdaság teljesítőképességét. (A Külügyminiszterek Tanácsának tárgyalásain ez volt az egyetlen eset, amikor magyar dokumentumot említettek.) Molotov ekkor még nem kapta meg a magyar levelet, és Gyöngyösi külügyminiszter párizsi értekezleten elhangzott beszédét idézte, mely szerint a magyar kormány kész a megállapított jóvátételi program végrehajtására. Következésképpen a szovjet küldöttség javasolta, hogy a jóvátételi kérdés tanulmányozásánál a Külügyminiszterek Tanácsa által a párizsi értekezlet előtt megállapított összeget vegyék alapul, azt az összeget, amely egyébként az értekezleten megkapta a szavazatok többségét. Molotov a továbbiakban megállapította, hogy ha valóban Magyarország gazdasági helyreállítását kívánják, szolgáltatásuk vissza a dunai hajóit, valamint az amerikai zónában található javait. Byrnes bejelentette, hogy néhány napja az amerikai kormány utasítást adott a hajók visszaszolgáltatására. A Szövetséges Ellenőrző Tanács francia képviselője ellenzése miatt az amerikai zónában található magyar javakat még nem adták vissza. A francia képviselő – aki egyébként csupán azt kívánta kizárni, hogy francia tulajdon is Magyarországra kerülhessen – azóta megváltoztatta álláspontját. Byrnes ezért kérte, hogy a tanács egyezzen meg a németországi zónákban található magyar javak visszaszolgáltatásában. Molotov közbevetve megjegyezte, hogy a Szovjetunió saját zónájából kezdeményezte Magyarországnak, Jugoszláviának és más országoknak tulajdonuk visszaadását. A tanács ezután a jóvátételi vitát elhalasztotta mindaddig, amíg valamennyi küldöttség befejezi az említett magyar jegyzék tanulmányozását.

Bevin ugyanezen az ülésen napirenden kívül felvetette, hogy vonják ki a szövetséges csapatokat azokból az államokból, amelyekkel békeszerződéseket kötnek. Arra hivatkozott, hogy szovjet kezdeményezésre Olaszországból visszavonják a brit csapatokat, ausztriai zónájukkal az összeköttetést a németországi és ausztriai amerikai zónán keresztül fogják fenntartani. Bevin továbbra is egyetértett ugyan a magyar békeszerződés 20. cikkelyével, de javasolta, hogy a Vörös Hadsereg összeköttetését ausztriai zónájával is más útvonalakon biztosítsák, hogy lehetővé tegyék Magyarország és Románia területéről a csapatvisszavonást. Molotov rámutatott, hogy a szövetséges csapatok Olaszországból történő visszavonása alapvetően különbözik a kivonulástól a többi volt ellenséges állam területéről, s mivel eredetileg a kérdés nem szerepelt a napirenden, megoldásához előzetesen feltétlenül ki kell kérni a szovjet katonai hatóságok véleményét.⁵⁵

A Külügyminiszterek Tanácsa november 12. és 26. között gyakorlatilag a trieszti szabad terület „alkotmányozó gyűlésévé” alakult. A megegyezést Molotov és Byrnes november 25-i találkozója tette lehetővé. Az amerikai külügyminiszter már feladta a reményt, hogy az öt békeszerződést sikerrel befejezhetik, és javasolta, térjenek át a német kérdés vitájára. Molotov azonban a Jugoszlávia számára is elfogadható megoldás keresését részesítette előnyben, és másnap, a külügyminiszterek „titkos” ülésén el is fogadták a rendezés alapelveit. Az 1946.

november 26-i tanácskozás⁵⁶ a magyar jóvátétel ügyét is lezárta: az amerikai küldöttség csatlakozott a párizsi értekezlet ajánlásához, és elfogadta a 300 millió dolláros jóvátételi összeget. A tanács *november 29-i*, 11. ülésén Bevin – megváltoztatva november 11-i álláspontját – elismerte, hogy a román és a magyar békeszerződésnek a szövetséges csapatok kivonulását előíró cikkelyével korábban már egyetértett, s ha felülvizsgálatába nem egyeznek bele, nem szorgalmazza a kérdés újratárgyalását.⁵⁷ A külügyminiszterek december 5-ig befejezték a román, bolgár és magyar szerződés gazdasági rendelkezéseire, a kártérítés nagyságára, a Duna-konferencia összehívására vonatkozó vitájukat. A görög–bolgár határ, a trieszti státútum, az olasz és a bolgár jóvátétel kérdésében is kölcsönös engedményeken alapuló megállapodások születtek. Így *december 6-án*, a tanács 17. ülésén már átadhatták a szerkesztő bizottságnak a békeszerződéseket, amely egyhónapos New York-i munkával végső formába öntötte az aláírandó szövegeket. A német és osztrák kérdés, a legközelebbi tanácsülés időpontja és napirendje, a szövetséges csapatok Európából való visszavonását előírányzó amerikai javaslat vitája még napokig tartott, de a Külügyminiszterek Tanácsa végül megegyezett az öt békeszerződés aláírásának 1947. február 10-i időpontjában is.

A New York-i ülésszak vitái és sikeres befejezése nem keltettek visszhangot a világsajtóban. A párizsi értekezlet után ezen a fórumon visszatértek a nagyhatalmak egyhangúságának elvéhez, s noha a Külügyminiszterek Tanácsa legnehezebb tárgyalásaira ekkor került sor, a mielőbbi befejezést sürgető türelmetlenség tetőfokára hágott, s így a megegyezés lehetővé vált. A szovjet diplomácia a második világháború végére kialakult politikai realitásokat, a nagyhatalmak közösen elfogadott határozatait eredményesen védte meg. Byrnes – a nyilvánosság előtt hangoztatott „keménysége” ellenére – kölcsönös engedményekre hajlandó tárgyalópartnernek bizonyult. Az amerikai külügyminiszter a béketárgyalások befejeztével december 19-én benyújtotta – ezúttal végleges – lemondását, és 1947. január 7-én átadta helyét George Marshall tábornoknak.

*

A békeszerződések 1947. szeptember 15-én léptek életbe. A magyar békeszerződés tartalmának értékelésére, az aláírás, ratifikálás és életbelépés körülményeire nem térünk ki ebben a tanulmányban – ez már egy másik történet.

Egészében véve a magyar kérdés tárgyalása rendkívül szerény helyet kapott a Külügyminiszterek Tanácsának béketárgyalásain. A legyőzött államok közül egyedül Olaszországot hallgatták meg a tanács ülésszakain. A „volt ellenséges” vagy akár szövetséges hatalmak nézeteit a békeszerződések kidolgozása során csak akkor vették figyelembe, ha ezeket legalább az egyik nagyhatalom támogatta, és csak akkor fogadták el, ha a Külügyminiszterek Tanácsának döntéshozatalban részt vevő valamennyi tagjának elnyerte az egyetértését.

A magyar kormányküldöttség moszkvai és nyugati útjai a békeszerződést

összeállító nagyhatalmak képviselőinek tájékoztatásával részben pótolta a meghallgatás hiányát. A magyar diplomácia megpróbálta a békefeltételek javítását elérni, de a Horthy-rendszer háború alatti politikája által okozott kárt nem tudta helyrehozni. A béketárgyalásoknak pedig nem az első világháború utáni béke-rendszer hiányosságainak kijavítása, hanem a második világháború közös, antifasiszta küzdelmének lezárása volt a feladata. Ha tekintetbe vesszük, hogy Olaszország, Románia és Bulgária milyen szolgálatokat tett a háború utolsó szakaszában a szövetségeseknek – szemben Magyarország ilyen irányú kísérletének kudarcával –, el kell ismernünk: megítélésének szempontjából kedvező volt, hogy a Szovjetunió számunkra is kiharcolta az egyenlő elbánás elvének alkalmazását. A békeszerződés a hadiállapot megszüntetésével véget vetett az átmeneti, fegyverszüneti állapotnak; megszüntette az ország nemzetközi ellenőrzését; felszámolta a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot; helyreállította az állam függetlenségét és szuverenitását; elismert alapokra helyezte az ország területi-politikai státusát; Magyarország helyreállíthatta nemzetközi kapcsolatait.

Az antifasiszta koalíció felbomlásának körülményei között a nagyhatalmak lépésről lépésre megküzdöttek minden további tárgyalási szakasz sikeres befejezéséért. A bonyolult, egymásra torlódó eljárási módok törékennyé tették a rendezés folyamatát. 1945 őszén, 1946 nyarán és őszén többször megkérdőjeleződött, hogy a tanács egyáltalán össze tudja-e állítani a szerződéseket, sor kerül-e a békekötésre. A második világháború befejezésétől a hidegháború kezdetéig tartó átmeneti időszakban sajátos kettősség figyelhető meg, különösen az amerikai diplomáciában. Byrnes nyilvános diplomáciája, az amerikai közvélemény előtt a Szovjetunióval szembeni „keménység” és „hajthatatlanság” bizonygatása, a párizsi értekezleten a szovjet küldöttség kisebbségbe szorítására irányuló törekvés hozzájárult a hidegháborús viszony kialakításához. Ezzel egyidőben a tanács ülésein az amerikai külügyminiszter kész volt a megegyezésekre s – miután felismerte, hogy politikai akaratát a délkelet-európai államokkal kötendő szerződések ügyében nem tudja a Szovjetunióra rákényszeríteni – a tárgyalások kölcsönös engedményeken alapuló folytatására. A Külügyminiszterek Tanácsa béketárgyalásainak történetében éppúgy tükröződik a szövetségi viszony fenntartásának és folytatásának, a nagyhatalmak közötti egyetértés kialakításának szándéka, mint ennek a törekvésnek a fokozatos háttérbe szorulása. A béketárgyalások tehát nemcsak a legyőzött, csatlós államok sorsát rendezték, hanem a győztes nagyhatalmak egymáshoz való viszonyát is alakították Európában.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia 1945–1946-ban a békefeltételek meghatározását sikertelenül próbálta felhasználni kelet-európai céljai megvalósítására. Amíg az amerikai diplomácia számára a békerendezés csak az egyik lehetőség volt a kelet-európai befolyás megszerzésére, addig a háborúban meggyengült és függő helyzetbe került Nagy-Britanniának az egyetlen lehetősége volt háború előtti politikai, gazdasági pozícióinak a visszaszerzésére. A térség országait a Szovjetunió jelentős áldozatok árán szabadította fel, ezért érthető,

hogy Kelet-Európa háború utáni sorsának alakításában döntő szerepet vívott ki magának. A szovjet diplomácia a békerendezésben megoldotta alapvető feladatait. A román, a bolgár és a magyar békeszerződés tárgyalása a Külügyminiszterek Tanácsának ülészakain a békerendezés szovjet elveit tükröző⁵⁸ fegyverszüneti egyezményeket *háromoldalú*, közös megegyezéssé alakította.

Az európai háborút csak *részben* zárták le a békeszerződések, mivel a német (és osztrák) kérdés rendezését megkerülték. A központi probléma megoldása általános európai rendezéshez vezethetett volna. Nyugvópontra jutása évtizedekig váratott még magára. A békeszerződések összeállítása így is fontos eredmény, a négy nagyhatalom állandó jellegű, közvetlen tárgyalásai eredményének jelképe. Az 1946 tavaszán és őszen kiéleződő nemzetközi feszültség ellenére az antifasiszta koalíció összetartó ereje felülkerekedett a nehézségeken. Az olasz, román, bolgár, magyar és finn békeszerződést a párizsi értekezlet után széles körű nemzetközi egyetértés szentesítette, és immáron négy évtizede *az európai béke szilárd és tartós alapjának bizonyult*.

- ¹ K. L. Zsignya: Podgotovka i zaklucsenyije mirnih dogovorov sz Bolgarijej, Vengrijej i Ruminyijej poszle vtoroj mirovoj vojni. (Békeszerződések előkészítése és megkötése Bulgáriával, Magyarországgal és Romániával a második világháború után.) Nauka, Kisinyov, 1981. Ismertette: *Külpolitika*, 1982. 5. sz.
Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szojuza. Dokumenti i matyeriali 1945. Moszkva, 1949.
Public Record Office, Foreign Office (a továbbiakban PRO. Fo.)
National Archives. Papers of State Department. Decimal File (a továbbiakban: N. A.)
Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (a továbbiakban: F. R.)
Ministère des Affaires Etrangères, Archives Diplomatiques – nemzetközi (Y), illetve európai (Z) sorozata 1944–1949. júniusi időszakra (a továbbiakban: MAE. A. D. Y., illetve Z.). Ezen belül a Conseil des Ministres des Affaires Etrangères francia jegyzőkönyvei (a továbbiakban: CMAE).
A Külügyminiszterek Tanácsa történetét az amerikai külpolitika szempontjából *Patricia Dawson Ward*: The Threat of Peace (The Kent State University Press, 1981.) c. könyve vizsgálta.
- ² Teherán, Jalta, Potsdam. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972. 195–256., 400. l. Szovjetszkij Szojuz na mezsdunarodnih konferencijah rukovogyityelej trjoh szojuznih gycrsav SZSZSZR; SZSA; Veliko-Britanii (17. július–augusztus 1945. g.) Moszkva, 1980.
FR.: The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945. 2. vols. Washington, 1900 (a továbbiakban: FR. Potsdam) 52–204., 609–619. l.
- ³ A francia külügyminiszter nyilatkozata 1945. szeptember 26-án, a Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülésén MAE. A. D. Y. 134. Lord Hood 1944. január 6-i feljegyzése: „Germany is the main criminal” PRO. Fo. 371/40 730.
„Preparation of armistice terms for Axis Satellites”
J. F. Byrnes: Speaking frankly (Harper, New York, 1947.) c. könyvében nevezte „másodrendű” szerződéseknek az öt említett békét.
- ⁴ Kezdetben ez nem volt magától értetődő. A Foreign Office Economic and Reconstruction Department 1943. december 18-án még a német megadási okmánytervezettel *azonos* feltételeket irányzott elő a román, bolgár, magyar és finn esetre, noha ettől a „logikusabbnak tűnő közös modelltől” hamarosan, 1944. január 6-án elálltak. A State Department kezdeti, 1944. márciusi instrukciói is a német modelltől indultak ki a csatlós országok fegyverszüneti feltételeinél. PRO. Fo. 371/40 730.
- ⁵ Teherán, Jalta, Potsdam i. m. 249. l. J. V. Sztálin felszólalása 1945. július 20-án.
- ⁶ Ua. 415. l.
- ⁷ „Olaszország mintaesetként használható. Amit Olaszországban tanulunk, másutt alkalmazni lehet” – Kirk római amerikai követ 1945. május 24-i jelentése. FR. 1945. Europe IV. 1007.
- ⁸ Az olasz béke 18., a román 7., a bolgár 6., a magyar 7., a finn 10. cikkelye. Treaty Series, London, 1948. His Majesty’s Stationary Office.
- ⁹ Teherán, Jalta, Potsdam i. m. 401. l.
- ¹⁰ A magyar fegyverszünet és béke előkészítésének kérdését már feldolgozta történeti irodalmunk:

- Az előbbire lásd *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth Könyvkiadó, 1975. Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. (Juhász Gyula bevezetőjével.) Kossuth Könyvkiadó, 1978. *Korom Mihály*: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet (1944-1945). Akadémiai Kiadó, 1981.
- Az utóbbira: *Balogh Sándor*: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. Kossuth Könyvkiadó, 1982.
- Várkonyi Péter*: Magyar-amerikai kapcsolatok 1945-1948. Kossuth Könyvkiadó, 1971.
- A román békeszerződésről:
- St. Lache-Gb. Ţuţui*: România şi Conferinţa de pace de la Paris din 1946 (Románia és a párizsi béke-értekezlet 1946-ban). Cluj (Kolozsvár), 1978.
- A bolgár békeszerződésről:
- T. Dobrijanov*: Overcoming Bulgaria's Isolation in Foreign Policy 1944-1947. In Problems of the Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria. Szófia, 1975. 235-260. l.
- ¹¹ MAE. A. D. Y. 135.
CMAE (45) 1 ère séance.
FR. 1945. II. 112-123.
- ¹² MAE. A. D. Y. 135.
USA „Suggested Directives to the Deputies”
CMAE (45) 2
Az angol javaslat az olasz békeszerződésre CMAE (45) 3. Az 1945. szeptember 12-én beterjesztett szovjet békeszerződés-tervezetek francia szövege Magyarország – CMAE (45) 4. Bulgária – CMAE (45) 6, Finnország – CMAE (45) 7, Románia – CMAE (45) 8.
- ¹³ A szovjet tervezetek nyilvánvalóan a román fegyverszünetből indultak ki. A román fegyverszüneti egyezmény hivatkozott 19. pontja megtalálható:
Lache-Ţuţui: i. m. 318. l., magyar nyelven *Juhász Gyula*: i. m. 369. l.
- ¹⁴ CMAE (45) 4.
- ¹⁵ MAE. A. D. Y. 135.
Az angol javaslatok Romániára CMAE (45) 21, Bulgáriára CMAE (45) 22, Magyarországra CMAE (45) 24.
A Romániára vonatkozó javaslat annyiban tért el a másik kettőtől, hogy a szovjet-román határ pontos leírását, a háborús bűnösök megbüntetésében a román kormány együttműködését kívánta.
- ¹⁶ CMAE (45) 21.
- ¹⁷ Lásd Charles Bohlen és J. F. Dulles véleményét *P. D. Ward*: i. m. 31-32. l.
- ¹⁸ FR. 1945. II. 194-202., 243-247.
A vita a Dodekanosz-szigetek, a jóvátétel és a jugoszláv-olasz határ ügyében jutott holtpontra.
- ¹⁹ Az amerikai javaslatok Bulgáriára CMAE (45) 35, Romániára CMAE (45) 36, Magyarországra CMAE (45) 40.
Az irányelvek összeállítói: J. C. Dunn, L. Squires, C. Cannon, M. Barnes, B. Berry.
A Bulgáriára vonatkozó irányelvek politikai-gazdasági rendelkezései, a nevelési, filantróp stb. jogokról szóló részei, valamint a Romániára vonatkozó irányelveknek a Duna ellenőrzéséről szóló részei tértek el a magyartól.
- ²⁰ CMAE (45) 40.
- ²¹ CMAE (45) 37.
Lásd még a francia Külügyminisztérium 1945. szeptember 10-i feljegyzését a francia javak, jogok és érdekek védelméről. MAE, A. D. Y. 14. 52.5.
1945. szeptember 19. (Observations concernant les propositions de la Délégation Soviétique a l'égard des traités de paix avec la Finlande, la Roumanie, la Hongrie, et la Bulgarie – Direction Politique) Y. 52.5. A területi kérdésekben az európai osztály foglalt állást 1945. szeptember 6-án. A román-magyar határra a következőket javasolták: „az erdélyi fennsík Romániához csatolandó, és a Bánát román szuverenitás alatt tartandó. A magyar Alföld keleti része visszaadandó Magyarországnak. A kisebbségi lakosságok kicserélendők egy nemzetközi szervezet ellenőrzése alatt.” Z. 376. 6. MAE. A. D. Z. Europe 1944-1949. Roumanie 24.
- ²² A Külügyminiszterek Tanácsa londoni 14. ülésének angol jegyzőkönyvét PRO. Fo. 371. 48 219. szerint idézem, francia jegyzőkönyvét MAE A. D. Z. Roumanie 24. (Z. 376. 6.) alapján, amerikai jegyzőkönyvét pedig (amelynek szövege megegyezik az angol küldöttség jegyzőkönyvével) FR. 1945. II. 275-283. alapján. A szovjet álláspontról lásd *K. L. Zignya*: i. m. 54-65. l., aki a kérdés tárgyalásakor az amerikai forrásokat használja.
- ²³ Bidault nem a francia külügyminisztérium politikai osztályának érvelésére: „Ígazságosabbnak tűnne, ha Magyarországnak visszaadnák a magyar Alföld keleti részét, amely Nagy-Brdély része és lakosság-cserét előírányozni...” (lásd „Observations” 21. sz. jegyzet), hanem a Külügyminiszterek Tanácsának előző napi, 1945. szeptember 19-i londoni 11. ülésén a jugoszláv-olasz határra elfogadott, etnikai elven alapuló precedensre hivatkozott. MAE. A. D. Y. 135., valamint FR. 1945. II. 248-254.

- ²⁴ Byrnes az ülésen készségét nyilvánította a magyar kormány elismerésére *Balogh Sándor*: i. m. 61–64. l. *K. L. Zsignya*: i. m. 54–65. l.
Sipos Péter–Vida István: Iratok a magyar–amerikai diplomáciai kapcsolatok 1945. évi újrafelvételéhez. Kézirat, Budapest, 1985. A 16. ülésen a bolgár tervezetre a román tervezettel azonos pontokat fogadtak el, vita csak a bolgár–román határról és a Duna nemzetközi rendszeréről volt.
- ²⁵ 1945. november 11-ji memorandum a román és bolgár szerződésre elfogadott irányelvek magyar esetben való alapulvételéről. MAE. A. D. Y. (52. 5.)
Lásd még a kérdéshez *Balogh Sándor*: Választások Magyarországon 1945. Kossuth Könyvkiadó, 1984.
- ²⁶ FR. 1945. II. 610–671. Lásd még *P. D. Ward*: i. m. 55–57. l.
- ²⁷ PRO CAB 133/82. A brit diplomáciai iratok rendelkezésemre bocsátásáért ezúton mondok köszönetet *Vida Istvánnak*.
- ²⁸ Londonban 1945. szeptember 18-i ülésén csak Olaszország képviselőjét hallgatták meg. FR. 1945. II. 232–236. A levélváltást lásd MAE. A. D. Y. (52.5.) 127.
- ²⁹ Couve de Murville francia küldött 1946. február 13-i és február 21-i távirata. MAE. A. D. Y. 138.
- ³⁰ A román tervezet CMAE (D) (B) (46) 1, 2. 1946. március 11., a magyar CMAE (D) (B) (46) 4, a bolgár CMAE (D) (B) (46) 5. 1946. március 27.
- ³¹ PRO. Fo. 371. 57 153 1946. február 28-i összefoglalója a román békeszerződés területi rendelkezéseiről. Párttörténeti Intézet Archivuma 508/1/40. Hivatkozik rá *Balogh Sándor*: i. m. 151., 321. l.
- ³² PRO. Fo. 371. 59 145. Bevin 1946. április 17-i távirata Holman bukaresti angol politikai képviselőnek. G. Jebb 1946. április 6-i feljegyzésében megállapítja, hogy ez látszatmentő (face-saving) formula, mert ha kölcsönös megegyezéstől függ, akkor valószínűleg a trianoni határ marad. Lásd még: MAE. A. D. Z. 376. 8. Roumanie 26.
A. Gros és Lord Hood 1946. március 13-i beszélgetése.
- ³³ Az amerikai álláspont megváltozását *Balogh Sándor*: i. m. 149–151. l. ismerteti.
Lásd még Lord Hood 1946. április 4-i és G. Jebb április 6-i feljegyzése. PRO. Fo. 371.59145. FR. VI. 586–588. Az amerikai módosító indítvány szövege MAE. A. D. Y. 138/48.l. CMAE. (D) (B) (46) 13.
- ³⁴ A moszkvai látogatásról lásd *Balogh Sándor*: i. m. 163–175. l.
- ³⁵ Auer Pál az erre vonatkozó április 25-i, budapesti keltetésű aide-mémoire-t május 8-án nyújtotta át a francia külügyminisztériumban. MAE. A. D. Z. Roumanie 24. A magyar memorandum teljes szövege franciául MAE. A. D. Z. Hongrie 22. 80. Be. res. 1946. A román memorandum szövege MAE. A. D. Z. Roumanie 28.
Szekfű Nagy Ferenc megbízásából Catroux moszkvai francia nagykövetet április 22-én arról tájékoztatta, hogy a szovjet kormány nem hajlandó a magyar igényt támogatni. MAE A. D. Z. Hongrie 13. Dekanozet szovjet külügyi népbiztos-helyettes április közepén biztosította a moszkvai román képviselőt arról, hogy a Szovjetunió védelmezni fogja Románia akkori Magyarországgal közös határvonalát bármilyen módosítás ellen. Boncour bukaresti francia követ 1946. április 19-i távirata MAE. A. D. Z. Roumanie 24. Stoica külügyi főtítká és Holman bukaresti angol képviselő 1946. április 29-beszélgetése. Fo. 371. 59 147.
- ³⁶ CMAE (D) (B) (46) 12 ème séance. 1946. április 16. MAE. A. D. Y. 138 (48. l.)
- ³⁷ A csehszlovák kormány 1946. április 10-én kelt emlékiratának teljes francia szövege CMAE (D) (B) (46) 14. MAE. A. D. Z. Hongrie 22, *Balogh Sándor*: i. m. 103–133., 151–152., 163–175. l. CMAE (D) (B) 12 ème séance, 1946. április 16.
- ³⁸ Az olasz tervezet CMAE (D) (46) 80., a „balkáni” CMAE (D) (B) (46) 37, 38, 39, a finn CMAE (P) (F) (46) 8, MAE. A. D. Y. 139.
- ³⁹ Holman bukaresti angol képviselő 1946. április 29-i távirata FO 371. 59 147.
Berry bukaresti amerikai képviselő 1946. április 29-i távirata (764. 71/4–2946).
Schoenfeld budapesti amerikai képviselő 1946. április 30-i távirata (764. 71/4–3046), 1946. május 3-i távirata (764.71 (5–346). Ebben Gyöngyösi 93/be res. 1946. május 2-i jegyzéke N. A. (Az amerikai diplomáciai okmányok rendelkezésemre bocsátásáért ezúton mondok köszönetet Sipos Péternek.) MAE A. D. Z. Roumanie 24.
- ⁴⁰ CMAE (46) 11ème séance. 1946. május 7. 11 óra.
Nagy Ferenc moszkvai útja alkalmával a szovjet miniszterelnök, április 29-én Gyöngyösivel folytatott megbeszélésén Puskín budapesti szovjet követ is jogosnak ismerte el a *meghallgatás* kérését.
Schoenfeld idézett április 30-i távirata.
- ⁴¹ Molotov 1946. május 28-i nyilatkozatában ezt világosan ki is fejtette.
Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szojuza. 1946. Dokumenti i matyeriali. 126. l. Idézi *Balogh Sándor*: i. m. 187. l.
- ⁴² CMAE (46) 12ème séances. 1946. május 7. 17 óra.
MAE. A. D. Z. (199.4) Hongrie 26. A magyar emlékirat francia szövege. 80/Be. res. – 1946.
CMAE (46) 57. 1946. május 8-i keltetésű amerikai javaslat.
- ⁴³ CMAE (46) 92. 1946. május 9.
- ⁴⁴ A brit vezérkarnak készült összefoglaló a Balatonban tartotta ezt lehetségesnek. PRO. Fo. C. O. S. (47) 67. 1947. május 29. A. J. H. Dove, F. J. St. g. Braithwaite jelentése.

- ⁴⁵ *M. A. Muntjan*: Dunajszkaja problema i mezdunarodnih odnosenyijah (1945–1948). Kísinyov, 1977.
- ⁴⁶ Az angol (CMAE (D) (B) (46)149.) június 10-i tervezet 44. cikkelyből, az amerikai (CMAE (46) 126. 51. cikkelyből, a szovjet (CMAE (46) 138.) június 24-i tervezet 26 cikkelyből állt. MAE. A. D. Y. 153., 154.
- ⁴⁷ Auer Pál párizsi magyar követ 1946. június 12-i levele (No. 90/B) a tanács főtítkárának. Ebben hivatkozik az 1945. november 20-i, 1946. május 6-i, illetve 1946. április 26-i, 1946. május 20-i magyar jegyzékekre. MAE A. D. Z. Hongrie 22.
- ⁴⁸ A nyugati útról lásd *Balogh Sándor*: i. m. 203–207. l.
Vida István: Iratok a Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez. *Levéltári Közlemények*, 1978. 245–282. l.
Byrnes és Nagy Ferenc beszélgetéséről: az amerikai külügyminisztériumban 1946. június 12-én készült feljegyzés: N. A. 864. 51/6–1246.
- ⁴⁹ Az angol államférfiakkal folytatott tárgyalásokról a feljegyzés: PRO. Fo. 371. 59 025.
- ⁵⁰ R. Massigli londoni francia nagykövet 1946. június 21-én Gyöngyösinek kifejtette, hogy a határkérdés véglegesen *lezárt*, mivel nem kívánnak az addigi nehézségekhez újabbat jozzátenni. Gyöngyösi a szlovákiai magyar kisebbséggel kapcsolatban is kifejtette reményeit.
Massigli ebben a kérdésben is illúziókkal telinek találta Gyöngyösit. MAE. A. D. Z. Hongrie 26.
- ⁵¹ *Balogh Sándor*: i. m. 207. l.
- ⁵² Recueil des Documents de la Conférence de Paris I–IV.
K. L. Zsignya: i. m. 142–174., 314–215. l.
Balogh Sándor: i. m. 220–257. l.
- ⁵³ 1946. november 6-án, a 3. ülésen újra meghallgatták a jugoszláv és olasz kormány képviselőjét. MAE. A. D. Y. 168.
- ⁵⁴ CMAE (46) Ny./3. 1946. november 5.
A washingtoni magyar követség No. 3959/1946. november 11-ji levele.
CMAE (46) Ny/9. 1946. november 11. No. 4147/1946 – 1946. november 9-i levél.
CMAE (46/NY) 35. 1946. november 30. No. 4575/1946 – 1946. november 29-i levél.
Lásd még *Várkonyi Péter*: i. m. 161–165. l.
- ⁵⁵ A francia küldöttség jegyzőkönyve a tanács 1946. november 11-i 6. üléséről. MAE, A. D. Y. 168.
- ⁵⁶ A külügyminiszterek első, titkos ülése 1946. november 26. Francia jegyzőkönyv MAE. A. D. 168.
- ⁵⁷ A november 29-i, 11. ülés francia jegyzőkönyve MAE. A. D. Y. 168.
- ⁵⁸ *K. L. Zsignya*: i. m. 29. l.